

AARBØGER
FOR
NORDISK OLDKYNDIGHED
OG HISTORIE

ANNUAL OF THE ROYAL SOCIETY OF NORTHERN ANTIQUARIES
2006

DET KONGELIGE NORDISKE OLDSKRIFTSELSKAB
KØBENHAVN 2009

© 2009 Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab
Frederiksholms Kanal 12
DK-1220 København K.

ISBN 978-87-87483-12-4
ISSN 0084-585X

Redaktion: Poul Otto Nielsen (ansv.) og Ulla Lund Hansen
assisteret af Mads Dreves Dyhrfeldt-Johnsen og Jan Holme Andersen

Udgivet med støtte fra Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation

Grafisk tilrettelæggelse, prepress og tryk: Narayana Press, Gylling
Skrift: Minion
Papir: 130 g Chorus Satin

Omslag: Guldbraakteat fra Jørlunde ved Slangerup (o. 500 e.Kr.),
tegnet af H.G.F. Holm ('Fattig-Holm')

*Alle manuskripter sendes til vurdering hos to anonyme referees,
inden de accepteres til trykning*

All papers are subject to anonymous peer refereeing

*Vor einer möglichen Publikation werden alle Manuskripte
zwei anonymen Referenten zur Begutachtung vorgelegt*

Salg til ikke-medlemmer i kommission hos:
Herm. H. J. Lynge & Søn
Internationalt antikvariat
Silkegade 11
DK-1113 København K.
www.lynge.com
herman@lynge.com

Salg med rabat til medlemmer direkte fra Selskabet
– se bagest i bogen

En engelsk oldgransker i Danmark: Sir John Evans (1823-1908) og hans danske kolleger

Af SUSANNE BANGERT

Abstract: John Evans, engelsk medlem af Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, spillede en central rolle for udviklingen af forhistorisk arkæologi fra 1859 og frem. Debatten i England (og Frankrig) var meget optaget af de palæolitiske fund og menneskehedens alder. I dialog med sine danske kolleger kombinerede Evans disse palæolitiske fund med tre-periode systemet og med den danske stenalderforskning. En afgørende faktor for Evans' resultater var hans store interesse for stenredskaber. Dels var han en anerkendt flintsmed, dels opbyggede han en meget stor samling oldsager, som dannede grundlag for hans konklusioner. Her var danskerne ham også behjælpelige, især havde Japetus Steenstrup en central rolle takket være sine gode udenlandske kontakter og sit renommé. Detaljerne omkring Evans' køb af en større dansk samling i 1863 fremlægges på basis af bevarede breve. Museet for de nordiske Oldsager indgår i handlen gennem Herbst, og det fremgår, at danskerne betragtede deres oldsager som en god investering.¹

Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab har haft udenlandske medlemmer fra begyndelsen (Jensen & Jensen 1988). Det er et spændende aspekt af selskabets historie, hvilken betydning de udenlandske medlemskaber har haft, både for selskabet og for medlemmerne. Selskabet, arkæologi og nationalism er for eksempel blevet udførligt behandlet i forbindelse med krigen i 1864 (Wiell 1996; 1997; 1999; Briggs 2005). I året efter krigen blev en, i Danmark meget lidt omtalt, engländer medlem af selskabet. Det drejede sig om John Evans fra Hertfordshire. Han fortjener mere omtale, for selv om han ikke var nationalt politisk engageret, var han videnskabeligt et meget aktivt udenlandsk medlem. John Evans blev medlem af Oldskriftselskabet den 7. november 1865, 3 måneder efter hans første besøg i Danmark, og han betalte 50 Rd til selskabet samme år. Evans opretholdt fra 1860'erne løbende kontakt til fremtrædende danske medlemmer.

I 1865 var Evans reelt en af selskabets mest prominente oldgranskere, f.eks. var hans nære venner og samarbejdspartnere John Lubbock (Owen 2008) og Augustus Franks, British Museum (Caygill & Cherry 1997), ikke medlemmer endnu. Begge disse var blandt de ledende engländer i de internationale kongresser ved deres start i 1866-67 (ligesom J.J.A. Worsaae (Bangert 2008)). Den engelske medlemsskare fra midten af århundredet var præget af mange personer som var fremtrædende, men som ikke nødvendigvis havde en akademisk position i England. Undtagelser inden for forhistorisk videnskab var dog J.M. Kemble, som blev medlem så tidligt som 1834, og Rev William C. Lukis (Sebire 2007), som blev medlem 1847.

John Evans kom til at spille en væsentlig rolle i udvekslingen af forskningsresultater mellem Danmark og England i en afgørende periode af den forhistoriske arkæologis udvikling.

Hvem var John Evans?

Der er mange arkæologer, der nikker genkendende til navnet Evans, men det er oftest Arthur Evans, de kender (f.eks. i Murray 1999). Arthur Evans er kendt for sin spektakulære udgravning af Knossos og beskrivelse af den minoiske kultur. John Evans (fig. 1) var hans far, og Arthur har lært meget om arkæologi i sit barndomshjem. Selv om John Evans altså i dag ikke er så kendt som sin søn, var hans arkæologiske indsats meget bemærkelsesværdig. Inden for engelsk arkæologi og numismatik er John Evans forfatter til tre væsentlige monografier:

The Coins of the Ancient Britons (1864).

The Ancient Stone Implements, Weapons and Ornaments of Great Britain (1872, 2. udg. 1897).

The Ancient Bronze Implements, Weapons and Ornaments of Great Britain and Ireland (1881).

Derudover var han forfatter til en meget lang række artikler, af hvilke især hans redegørelser for *Flint Implements in the Drift* er kendt (Evans 1860; 1863). Evans' liv er beskrevet af hans yngste datter Dame Joan Evans. Hun har skrevet både en familie- og en selvbiografi, og begge er væsentlige kilder til studiet af hendes far (Evans 1943; 1964). Evans opbyggede meget store samlinger inden for sine interesseområder og store dele af disse er i dag på Ashmolean Museum i Oxford.

Evans var ægte tværfaglig: En *Victorian polymath*, udover numismatik og arkæologi beskæftigede han sig også med geologi, etnografi og fysisk antropologi. Dertil kommer, at han professionelt var papirfabrikant, og at hans firma stod for adskilige epokegørende opfindelser inden for branchen (Evans 1955; Foote 2004). Konvolutter, dekorationspapir, papirservietter og brugen af Esparto-græs blev alle patenterede i Evans' firma John Dickinson Co.

Fig. 1. Sir John Evans (1823-1908) (foto måske omkring 1860: Ashmolean Museum).

Sir John Evans (1823-1908) (photo possibly around 1860: Ashmolean Museum).

Evans voksede op i et bogligt hjem. Hans far, Arthur Benoni Evans, var skolerektor og opmunstrede sin søn i hans barndomsinteresser for fossiler og mønster. Som 16-årig var Evans et år i Tyskland og talte derfor flydende tysk. Han havde sans for sprog, men på trods af akademiske evner og en opdagelse på Oxford Universitet fik han aldrig nogen formel videreuddannelse. Da han kom hjem fra Tyskland, startede han i stedet, som 17-årig, i sin morbrors papirmølle. Han kunne, fra da af og til han gik på pension 63 år gammel, kun forfølge sine numismatiske og geologiske interesser i sin fritid. Han giftede sig med sin kusine, fik 5 børn (1851-57), og overtog 1856 ledelsen af virksomheden. Ved siden af var han aktiv i lokalpolitik og

lokale foreninger, både sociale og intellektuelle. Hans første kone døde i barselsseng; han giftede sig yderligere 2 gange og fik som 70-årig Joan i sit 3. ægteskab.

Evans blev efterhånden medlem af en lang række videnskabelige selskaber, deriblandt *The Numismatic Society* (1847), *The Society of Antiquaries* (1852), *The Geological Society* (1857), *The Royal Society* (1862) og *The Athenæum* (1865). I *The Royal Society* var han en af de første ikke-akademiske forretningsmænd, der blev indvalgt. Efterhånden blev han medlem af bestyrelsen i de fleste selskaber og endte typisk som præsident, vicepræsident eller kasserer. Hans bredde er godt illustreret ved hans opgaver i *The British Association*: Her var han f.eks. mødeleder i 1870 for etnologi-afdelingen, i 1878 for geologi-afdelingen, i 1890 for antropologi-afdelingen, og han var generel præsident 1897-98. Evans' indsats inden for bl.a. palæontologi, hydrologi og numismatik er udførligt belyst i en nyudgivet samling af biografiske essays (MacGregor 2008). I det følgende er det hovedsagelig Evans som arkæolog, der omtales.

Inden for arkæologien blev Evans' afgørende bidrag, at han formåede at kombinere en forståelse for præcis og struktureret indsamling, måske fordi han var trænet numismatiker, med en omhyggelig registrering af geologiske lag, som han kendte til fra sine geologiske undersøgelser af vandbærende lag for firmaet. Vandforsyning var et konstant problem for papirmøllerne, og Evans blev en anerkendt specialist på området. I denne kapacitet mødte han geologen Joseph Prestwich og begyndte at arbejde med palæontologi og forhistoriske redskaber. Det var også på denne tid, i midten af 1850erne, at han mødte den unge Lubbock, som interesserede sig for insekter (se nedenfor).

Det var i 1859 Evans for alvor viste sit potentielle som udforsker af palæolitikum.² Hans tur til Frankrig med Prestwich dette år er velbeskrevet: De to englændere tog af sted for med egne øjne at se de redskaber, Boucher de Perthes havde fun-

det sammen med knogler fra uddøde dyreracer (f.eks. Evans 1943, 103). Ved deres hjemkomst til England publicerede de deres konklusion – at der levede mennesker i en meget fjern fortid – henholdsvis i *The Royal Society* og *The Society of Antiquaries*³ (Evans 1860). Redskaberne eksistens var egentlig ikke en nyhed. Boucher de Perthes havde publiceret dem første gang langt tidligere, og blandt andre så Worsaae dem på sin rejse i 1847 (publikationen findes i første bind af Evans personlige samling af særtryk).⁴ Det nye var, at Evans og Prestwich anvendte metodiske strukturer og analytiske begreber til at sætte fundene ind i en arkæologisk videnskabelig sammenhæng, om end endnu meget spinkel. Men det var ikke alene resultaterne fra besøget i Frankrig, der gav gen-nemslagskraft. I sin introduktion: *Explorations in the History of Archaeology*, starter Schlanger med at beskrive, hvad der skete ved Evans' hjemkomst (Schlanger 2002). Her opdagede Evans nemlig, udstillet i *The Society of Antiquaries*, redskaber fundet i England magen til dem, han lige har set i Abbeville: *I looked at the case in one of the window seats, and was absolutely horror-stuck to see in it three or four implements precisely resembling those found at Abbeville and Amiens.* De havde ligget der i årevis, og ingen vidste rigtigt, hvad det var. Evans beskriver, hvordan han måtte jagte oplysninger om de hidtil upåagtede genstande, som var umærkede. Han endte med at konstatere, at de var blevet fundet over 60 år tidligere og endda blev publiceret dengang. De franske redskaber var altså ikke enestående eller ukendte andre steder. Dermed fik argumentet for menneskets lange forhistorie ny styrke. Uover det, for mange forskere, genkendelige aspekt i sagsforløbet, er det ganske karakteristisk for Evans, at han fortæller om det som en god historie (Evans 1869). 150 år senere kalder Schlanger Evans' opdagelse *with but little exaggeration, ...the very founding act of prehistoric archaeology's disciplinary history – and by extension, of the discipline itself* (Schlanger 2002, 128).

Flint Evans

Det var ikke tilfældigt, at det var Evans, der havde forståelse for, at de franske redskaber var menneskeskabte; eller at det var ham, der fik øje på skabenes indhold i London. Evans var dén af de dengang ledende forskere, der i sin forskning fokuserede på stenredskaberne selv (White 2001). I England var disse for eksempel Lyell, Prestwich og Lubbock, alle i tæt dialog med Evans. Evans opbyggede målbevidst en meget stor personlig oldsagssamling. Denne var et væsentligt redskab i hans analyse, men ikke nok med det: For at skaffe præcise svar på spørgsmål om redskaberne fremstilling og brug eksperimenterede han med selv at lave dem (fig. 2).

Derfor var Evans allerede i 1859 en habil flint-smed og brugte sin indsigt fra arbejdet med flint i sine analyser (Kaniari 2008; White 2001). Han interesserede sig især for håndkiler og insisterede her på

Fig. 2. Flintredskaber fremstillet af John Evans (Ashmolean AN1927.6038 & 6040, udvalg). 1:1.

Flint implements made by John Evans (Ashmolean AN1927.6038 & 6040, selection). 1:1.

få grundtyper, men med mange variationer, betinget af den enkelte flintknolds natur (Evans 1860). Hans praktisk betingede studier førte til hans interesse for flintaffald. Evans så for eksempel, at flintblokkene ikke var redskaber i sig selv men var materiale tilovers fra flække-fremstillingen. Med god grund blev Evans kendt som *Flint Evans*, en titel han fik ved *The British Association's* møde i 1861 (Evans 1943, 107). Evans var også internationalt anerkendt ekspert i forfalskninger. Eduard Lartet's beskrivelse *Inspector general of forgeries on both sides of the Channel* huskes, ligesom den notoriske engelske forfalsker Flint Jack's respekt for Evans (Evans 1943, 119). Evans underviste også en kollega som Pitt-Rivers i at fremstille flint (Bowden 1991, 94; Kaniari 2008).

Ved hjælp af metodisk tilgang kunne Evans kombinere og kompilere fundene til logiske sammenhænge. Han blev hjulpet af sin træning i numismatik og geologi og arbejdede frit på tværs af områder, vi i dag kender som individuelle discipliner. Han observerede, at der kun ses redskaber af flintsten i de ældre lag (*the Drift = pleistocene*), mens de yngre lag viser flækker og brug af andre stenarter. White beskriver hans indsats: *While his earliest concerns revolved around the anthropogenic*

nature of stone implements and their occurrence together with the remains of ancient extinct animals, these ventures ultimately led him to a more detailed consideration of methods of manufacture, the character and causes of variability, function and activity facies (Evans 1860, 1863, 1872). This is far from the kind of archaeology that many today would associate with Victorian antiquarianism (White 2001, 243).

Evans publicerede resultaterne angående *Flint Implements of the Drift* i 1860, året efter besøget i Frankrig. Artiklen medførte international interesse for Evans' arbejde, og i årene umiddelbart efter viste han sin indsigt i dialog med udenlandske forskere. Her ses det også, hvordan han bevægede sig på tværs af 'skoler' inden for den opvoksende forhistoriske arkæologi. I sine analyser kombinerede han den skandinaviske forsknings tre-periode system og systematik med den britisk-franske palæontologi. Dette fremgår af hans publicerede arbejde, men fremstår klarere i hans korrespondance. Det er også i korrespondancen, at karakteren af Evans' rolle i arkæologien rigtig træder frem. Udover hans to store værker, indtog han en rolle i kulisserne. Det fremgår, at Evans var en ressourceperson for sine kolleger. De refererede ofte til diskussioner med ham og brugte ham til vurdering af deres ideer. Dette er for eksempel tilfældet i forbindelse med udarbejdelsen af både Lyell's *Antiquity of Man* (1863) og Lubbock's *Pre-historic Times* (1865) (Kaniari 2008; Owen 2008). Evans fremtrådte med tiden også som en bærer af det mere formelle internationale forhistoriske netværk, der startede på kontinentet med kongresserne for forhistorisk arkæologi (Kaeser 2002; Bangert 2008).

Evans' tilknytning til Danmark

Dette indtryk får man også af Evans' kontakt med danske oldforskere, som var centrale kolleger for ham i flere sammenhænge. Forholdet belyses af den bevarede korrespondance i Evans' arkiv i Ashmo-

lean Museum, Steenstrups arkiv i Det Kongelige Bibliotek og Worsaaes arkiver henholdsvis i Nationalmuseet og Rigsarkivet, samt arkiver fra for eksempel Vilhelm Boye og Christian Frederik Herbst.⁵ Både Boye og Herbst korresponderede med Evans. Steenstrups arkiv er særlig rigt, fordi han ikke alene gemte modtagne breve, han bevarede også sine egne udkast til besvarelserne. Desværre er der mange breve til Evans, der i dag ikke er bevarede i Evans' arkiv i Ashmolean Museum.

I Danmark ser det ud til, at det især var på baggrund af 1860-artiklen, siden kendt som *Flint implements in the drift* (Evans 1860), at Evans for alvor kom i kontakt med de danske arkæologer. Det skete med lidt forsinkelse, men det er der en grund til: For eksempel skrev Boye i juli 1862:

Mr Thomsen, inspector at the old northern Museum at Copenhagen had some time ago the kindness to show me your very interesting treatise of "flint implements in the drift being an account of their discovery on the continent and in England". Though unknown to you, Sir, I take the liberty to ask you to favour me with a gift of these treatises in separate print, or if this not to be had, a print of the drawings of the ruder implements, wherewith the treatises are decorated. I have namely for several years occupied myself with studies in the northern antiquities and examined discoveries of such rough primitive flint implements, which you, Sir, have described, and just these discoveries are in these days an object to a lively debate between the professors Worsaae and Steenstrup here at Copenhagen.⁶

Boye fortsatte med at tilbyde sine egne artikler i bytte. Evans modtog tilbuddet den 25. juli.⁷ Han tilføjede, at han glædede sig til at møde Steenstrup, når denne kom til London samme efterår. Det gjorde Steenstrup nu ikke, fremgår det af Steenstrups korrespondance med Lubbock.⁸

Imidlertid var der allerede en udveksling af bestræftninger i gang mellem Danmark og England, da

Boye skrev. Det var måske Evans selv, der åbnede dialogen ved at sende et særtryk af sin artikel til Danmark. Han havde, karakteristisk, en interesse i hvordan ‘hans’ håndkiler passede ind i det danske tre-periode system. Men det udviklede sig hurtigt til, at Evans blev bedt om at udtale sig i diskussionen om en aldersinddeling af køkkenmøddingerne af både Worsaae og Steenstrup, såvel som af Boye citeret ovenfor (Bangert 2008).

Der er bevaret to breve fra Evans' korrespondance med Worsaae fra 1862, der belyser dialogen og Evans' syntese af de tilgængelige fund på den tid. Disse to breve er desværre de eneste, der er bevaret af, hvad der må have omfattet flere breve. Korrespondancen omtales kort af Joan Evans og senere af Wilkins, som endog diskuterede den med Joan Evans (Evans 1943; Wilkins 1961). Wilkins peger også på Evans' syntese af de to landes forskningsresultater. Joan Evans, som delvis gengiver Worsaaes brev, taler ligefrem om, at de ‘forhistoriske aksioner’ bliver fremsat her af Worsaae (Evans 1943, 105-6). Brevene er meget centrale, også fordi de illustrerer alle de aspekter af Evans arbejde, der er omtalt ovenfor. Det er derfor værd at gengive dem i fuld ordlyd her:

Castle of Rosenborg,
Copenhagen
March 22 1862

Dear Sir

I have to thank you most cordially for your very interesting paper upon the discoveries from the gravel pits in England and France. According to my opinion there can be no doubt that they belong to some of the oldest traces of man hitherto found, and that they are older than the antiquities of our first stone period here in Denmark as far as we know yet. With this I am forwarding to you some papers in which I have tried to show, that our stone-age here in the North is to be divided into two periods.

1 *The first represented by the large heaps of shells on our coasts containing broken bones of wild*

animals amid extremely rude implements of stone and bone along with pieces of pottery, charcoal [etc]. Exactly similar implements are also found on small islands in our lakes and fjords, as well as on the coasts, but never in the interior parts of the country;

2 *The second represented by the large stone-graves, the cromlechs and giants-graves containing beautifully formed and highly polished implements of stone along with bones of domestic animals and in some cases traces of knowledge of Bronze. The antiquities of this period are spread all over the country.*

Rude implements of stone and bone are sketched in the following papers:

a. *Om Danmarks tidligste Bebyggelse, pag. 13, 14 & 15.*

b. *Om tvedelingen af Stenalderen pag. 42-53.*

Better formed and polished stone implements on the contrary are sketched in:

Om Danmarks tidligste Bebyggelse pag. 16.

I have also found, that very rude implements of stone and bone much like ours frequently have been discovered in caves on the coast of Italy, France and even in England (f.a. Kents hole Torquay), and I should now wish to know how far you and the other antiquaries and naturalists would agree with me in my conclusions:

That the antiquities from the gravel-pits in England and France, which also show the rudest and simplest forms, must have belonged to some peculiar race, the existence of which in other countries yet have to be proved;

That after these people, other hunting and fishing tribes have been spread over the coasts of Europe, where they lived in the North on small islands and on the coasts of the lakes and bays, and in the West and South of Europe frequently in caves along the sea-shore, the border [sic: banks] of rivers and lakes; and that at last a higher civilization with domestic animals, with agriculture and with better formed implements had been introduced, perhaps by new

invasions. In every case now the interior parts of Europe were peopled (vide the lake habitations of Switzerland) and the transition from the stone to the Bronze-period prepared.

In this way You will observe, that Mr Lubbock[9] is wrong in comparing our heaps of oystersHELLS or "Kjökkennöddings" with the Swiss lake habitations. They belong certainly to two distinct subdivisions of the stone age.

As I don't know where to send copies for Sir Ch Lyell, Mr Prestwich and Mr Lubbock, I hope that you kindly will take the trouble to forward the enclosed copies to them. I should be very happy if I some day could make your personal acquaintance – last year I had some hopes of coming over to England. But I was detained here by excavations for the King. If I can succeed in coming over this year, I don't know yet.

But perhaps you and your friends will visit us and see our Antiquities, which certainly in many points are very curious.

With my best wishes, believe me.

*Dear Sir, most sincerely Yours
JJA Worsaae*

John Evans Esq¹⁰

Worsaae greb her omgående den chance, han havde fået gennem Evans' henvendelse, til at afprøve sine konklusioner om stenalderens deling i et større perspektiv. Debatten om stenalderens deling startede i 1850'erne og er kendt i arkæologiens historie (Trigge 2006, 133). Worsaae påpegede, at de forskellige heder i forarbejdningen af redskaber, der ses i køkkenmøddinger må betyde 2 forskellige tidsperioder, mens Steenstrup argumenterede, at der er tale om sammenblanding af redskaber til forskelligt brug. I brevet til Evans fremsatte Worsaae et kortfattet sammendrag om eksisterende fund og er derpå meget interesseret i englændernes syn på denne syntese, hvor de danske fund figurerer i en større sammenhæng. Worsaaes store arkæologiske sammenhæng er beskrevet af Wilkins som 'unqualified'; ikke desto mindre skabte den frugtbar debat om de

større linier, selv om man må spørge, hvor meget englænderne kunne formodes at få ud af artikler skrevet på dansk. Man kan forestille sig, at Worsaae mest havde tænkt dem som illustrativt materiale. Der kom som sagt respons fra Evans. Det kom først to måneder senere – og var til gengæld et langt og indholdsrigt brev:

*Nash Mills
Hemel Hempstead
May 20th 1862*

My Dear Sir

I have to thank you for the pamphlets you so kindly sent as also for those which I have handed over to Sir Charles Lyell and Mr. Prestwich. I am also much obliged to you for your most interesting and instructive letter. It arrived just as I was setting out on a short Geological tour with Misters Prestwich and Lubbock in the North of France, since my return from which my time has been so much occupied with business of various kinds, that though I have been anxious to write to you, I have not been able to do so – Otherwise your letter certainly deserved an earlier reply – Our recent visit to the valleys of the Somme and the Seine quite confirms us in our opinion as to the extreme antiquity of the flint implements discovered in the drift of those valleys – as there can be no doubt that the valleys themselves have been excavated to a depth in some cases of 80 or 90 feet since the period when those who formed the implements occupied the country – On the Geological theory of these gravel deposits Mr Prestwiches paper lately read before the Royal Society will give much information. An abstract of it will very shortly be published – His views go far to establish a point I suggested in a paper read before the Society of Antiquaries twelwemonths ago^[11] as to there being a distinction to be drawn between the low level gravels such as those of Menchecourt near Abbeville and the high-level gravels such as those of St Acheul near Amiens. Such a distinction appears to be supported not only by the Geological relations of the two beds but also by the prevailing character

of the implements found at the two levels. You will see therefore that we are following your example and dividing the Drift-period into two – With regard to Stone-period of Denmark I quite agree in your views that a distinction in time is to be drawn between the Kjökkenmöddings, and the large stone graves or that the Stone Period as regards Denmark may be divided into two periods – I think however that the later of the two Drift deposits is of far more ancient date than even the Kjökkenmöddings and there is still a gap in the history of mankind which requires to be filled – It is probably to this intermediate period that some of the objects which have been discovered in caverns will eventually be proved to belong, but as yet there has been little or no systematic arrangement attempted with these cavern discoveries – Some of those you mention such as that at Kents Hole Torquay and that at the Brixham cave belong to the same period as the Drift deposits of the Valley of the Somme – Others however in the South of France belong apparently to a later date though to a time when the rein-deer was still living in that part of Europe – The misfortune attending all these discoveries is that without extensive care the relics of those who may have inhabited the caves at very different periods may become confounded together and there is still another difficulty that in the majority of cases the only implements discovered are flint flakes or knives which are of necessity nearly identical in form at all periods – The only point I have noticed in connection with them is that as far as at present observed the flakes of the Drift period never have their blunt end chipped into a rounded form, as is so frequently the case with those of subsequent date – I hope you will excuse this long digression, and I will now attempt to answer the question you propose for my consideration –

1st With regard to the antiquities from the gravel deposits having belonged to some peculiar race the existence of which in other countries has yet to be proved, there can I think be no doubt that the Men who formed the implements found in the Drift lived at a far earlier period than those who formed the

stone implements more usually found. Be it whether they are to be considered as a different race or whether the two classes of implements were formed by the same race of Men at different periods and under different phases of civilization must I think be an open question –

2nd With regard to the race of men who formed the Drift implements having been succeeded in the North of Europe by hunting and fishing tribes who inhabited small islands and the coasts of the lakes and bays and in the West and South of Europe by other tribes with the like means of subsistence, I am of opinion that but little analogy can be drawn between the tribes who frequented the coasts of Denmark and those who inhabited the caves of Sicily and Italy or rather whose remains have been found in those caverns. In the case of most of them the fauna associated with those human relics is of much the same character as that of the Drift period and probably belongs to nearly the same age. In other cases it would appear as if some of the larger mammalia had become extinct though others which are now extinct were still living – These would appear to belong to the period intermediate between the age of Drift and that of Kjökkenmöddings which I believe do not contain the remains of any extinct animals.

It seems to me that it is extremely difficult to correlate the remains of the same character which are found in different countries and that judging by what we now see going on in the world it would be very unsafe to assign anything like a synchronism in the Stone or Bronze or Iron periods of different countries – For instance at the time of the Stone period in Denmark it by no means follows but that Bronze [may] have been known in Greece or Asia and possibly iron also – The question of the materials used for every day weapons and tools is one into which several conditions enter – The natural production of the country the amount of intercourses with neighbouring and more civilized tribes, as well as the extent of indigenous civilization will each and all affect it – For this reason I am inclined to regard the Stone

Bronze and Iron weapons rather as evidence of different stages of civilization than as the effect of the countries in which these three kinds of implements are found having been successively subjugated by three different races of occupants – Possibly in some cases there may have been these successive invasions but I do not think that this can have been what happened universally – Under these circumstances I think we can hardly speak with confidence as to the relative degree of antiquity of the Kjökkenmöddings and the Swiss Pfahlbauten, as the relics contained in each case cannot be proved to be those of one and the same people and the place of their discovery are sufficiently far apart for the civilization in one not in any way to have kept pace with that in the other, so that it is possible that the rude implements in the one may be contemporaneous with or even more recent than the skilfully formed weapons of the other – I do not myself think that this was the case, but still it possibly may have been and it appears therefore the safer way to seek to ascertain the antiquity of the stone period in each individual country by such means as are open to us, rather than to attempt apply any general rule to all countries – I do not know how far you will be inclined to go with me in these views, but I hope you will not think me presumptuous in [thus] stating them –

Nothing would give me greater pleasure than form your personal acquaintance and if by the Exhibition or by any other means you are tempted over to England I hope that I may have the pleasure of seeing you here – I am so much engaged with business that I find it extremely difficult to leave home for more than a few days at a time, but I should much like to pay a visit to Copenhagen and do not quite despair of being able to accomplish it some day – In the mean time I must content myself with making what acquaintance I can with Danish antiquities by means of books and some few specimens which Mr Lubbock has assisted me to obtain – and of which indeed I am shortly expecting to receive more –

With all good wishes believe me

*My dear Sir
Yours very sincerely
John Evans*

Prof Worsaae¹²

Det skal undlades her at gå nærmere ind på de forskellige perioders senere præcise definitioner. Evans' holdning til det eksisterende materiale på hans tid kommer til gengæld klart frem og er værd at notere sig.

Det fremgår, at han har en konservativ holdning til spørgsmålet, fordi han ikke går på kompromis med, hvad flinteredskaberne kan bruges som argument for. Han er klart bevidst om at holde sig til reelle fakta og undgå overfortolkninger. Worsaaes forslag om racer bliver afbalanceret mod det brede perspektiv, Evans ser i den – så meget ældre – fortid påvist i de engelske og franske fund. Evans henviser til den franske faunadatering og anskueliggør dermed periodernes længde. Han er dog ikke tryg ved dette dateringssystem, som han mener hviler på et for usikkert grundlag. Også udgravnings teknikkerne er ikke pålidelige nok til, at man kan sikre sig mod sammenblanding af lagene. Det fremgår senere, at dette er en generel holdning (White 2001 – i modsætning til Wilkins' gengivelse).

Evans' konkrete svar til Worsaae bliver, at der endnu ikke er nok materiale til generelle synteser. De enkelte lande må først efterforske deres lokale sekvenser af oldsager, før et mere generelt billede kan tegnes. Men allerede nu er det sikkert, at der ikke er kronologisk overensstemmelse mellem landenes perioder. Evans fremlægger her det behov for forskning, som tages op af de internationale kongresser, og fremlægger problemer som efterhånden bliver løst, i mange tilfælde af forskere han har kontakt med (Bangert 2008).

Der er ikke bevaret nogen skriftlig henvendelse fra Steenstrup til Evans i anledning af diskussionen, men en sådan må være kommet på et senere tidspunkt. Til Steenstrup svarede Evans bl.a. den 21. marts 1863:

The question as to the division of the Stone age of Denmark into two periods, of which you and Prof Worsaae are at issue is one of considerable interest – I am not, however in such thorough possession of the facts of the case that I should enter into it – It appears to me however that if in the Kjökkenmöddings there is an entire absence of any of the ground or polished stone implements and of all that class of weapons and tools which occur in the grave monuments and elsewhere it is strongly in favour of their belonging to a different period – for if such tools and weapons had been in use among those who year after year frequented sea coasts the chances are very much in favour of some of them having either been broken or lost and thus having been buried with refuse heaps – If on the contrary even one of the polished implements of those of the ordinary form or even a portion of one has been found forming an integral part of one of the refuse heaps it is evident that both must belong to the same age.

Looking however to the extreme degree of antiquity which must be assigned to the flint implements from the Drift and to the comparatively small antiquity which can be claimed for the date of the close of the ordinary Stone period whether of Denmark, France or England it would seem that man must have existed in this part of Europe for thousands and thousands of years, of which we have no relics unless possibly those from some of the caverns – or as from your account seems less likely the Kjökkenmöddings of Denmark. I hope that eventually we may be able in some manner to bridge over the gulf which now exists between the Drift period and that of the ordinary stone implements.¹³

Svaret viser Evans' diplomatiske evner i flere henseender. Han er, som det fremgik af brevet til Worsaae, ikke enig med Steenstrup, men han drejer diskussionen ind på et neutralt, men ikke mindre interessant område. Han påpeger venligt de afgørende præmisser og håber så måske, at Steenstrup vil drage sine egne konklusioner. Som det vil fremgå nedenfor,

var Steenstrup en anerkendt naturforsker, i løbende kontakt med engelske naturforskere, og inden for et par år en god personlig bekendt af Evans.

Evans var også god til at håndtere kolleger, hvis synspunkter var i modvind. I månederne efter brevet til Steenstrup viste han sin kapacitet i sagen om de forfalskede redskaber fra Boucher de Perthes' udgravninger i Abbeville, Frankrig.¹⁴ Evans var ikke i tvil om at redskaber, givet til de Perthes af hans arbejdsmænd, var nye. Mændene fik en dusør for hvert fund, og fristelsen blev for stor for nogle. Den hensynsfuldhed i den ubehagelige situation, som Evans udviste over for sin ældre kollega, var forbilledlig; og sagen bestyrkede det renommé nævnt ovenfor, der fulgte ham resten af livet.

Det fremgår af Evans' to udførlige svar til Danmark, hvordan han har forståelse for større linier i det arkæologiske materiale, og at han ikke går på kompromis. Han holder sig til logisk fortolkning af materialet.

En god grund til at lære dansk

Evans' sprogkundskaber var en anden væsentlig grund til hans kontakt til Danmark. Han var ikke den eneste englænder, der i 1800-tallet lærte, i hvert fald at læse, dansk, men han ser ud til at have været bedst til det. Som sagt kommenterede Worsaae ikke i sit brev fra marts 1862, at han sendte Evans to henved 60 sider lange artikler på dansk. De er begge bevaret i Evans' særtrykssamling (Evans 23, samme bind som Boyes artikler).⁸ Det er temmelig sikkert, at Evans ikke havde så nemt ved dansk, da han fik dem. Evans' bøger er normalt ikke annoteret på nogen måde af ham selv. Den ene Worsaae artikel er en af de få undtagelser. Et par sider af den er omhyggeligt gloserset med blyant.

Evans var for interesseret til at lade det være ved illustrationerne. Det kunne tyde på, at Evans for alvor begyndte at lære sig dansk på grund af køkkenmødding-diskussionen. Det fremgår ikke

klart, om han fik læst Worsaaes artikler på dansk, inden han svarede ham. Annoteringerne tyder på, at hans dansk stadig var på et tidligt stadium i 1862. Han klagede i 1863 til Steenstrup (men det er måske af høfthed?) i brevet citeret ovenfor, over sine danskkundskaber:

I wish I were a sufficiently good Danish scholar to be able to read and appreciate [the pamphlets], but I must confess that it is only with considerable difficulty that I can make out any isolated passages such as the description of the engravings.¹⁵

Disse ligeledes ganske lange pamfletter, skrevet af Steenstrup, er også i Evans' 23⁸. Set i sammenhængen her, fremgår det, at det har været vigtigt for Evans at følge den danske debat og de danske resultater helt tæt. Han var interesseret i den danske struktur for at se konteksten i sine egne observationer. Argumenterne for den danske deling af stenalderen bestyrkede hans egen opfattelse af den palæolitiske tid. Samtidig var Danmark også et af de lande, der på dette tidspunkt havde en klar struktur i de lokale fund. Der var også mange danske fund med god proveniens, som de udenlandske forskere kunne studere.

To år senere, i 1865, overvejede Evans at oversætte en artikel for Boye, men undlod dette da han havde for lidt tid.¹⁶ Derefter blev det bedre. Evans' anden hustru Fanny beskrev noget perpleks, hvordan han fordrev tiden, tvungen til sengs af sygdom: Han oversatte en numismatisk artikel, skrevet på dansk, til engelsk (Evans 1943, 159). Det originale manuskript er faktisk bevaret.¹⁷ Oversættelsen blev publiceret i *Numismatic Chronicle*: 'Some Account of the Weight of English and Northern Coins in the Tenth and Eleventh centuries, and an attempt at comparison between these Weights and the Weight system for coins which apparently belong to the same Period. By Herr C. J. Schive. Translated from the Danish by John Evans' (New Ser. vol. XI (1871), 42-66).

Fig. 3. John Evans' ex libris viser hans interesser indenfor numismatik og arkæologi. Våbenet, med Dickinson familiens elefanter, henviser til papirmøllerne, og mottoet er taget fra en ring i John Evans' samling af trolovelsesringe. Sværdet er muligvis fra Schades samling, nr. 198, Ashmolean AN1927.1856.

Evans' book plate illustrates his interests in numismatics and archaeology. The arms featuring the elephants of the Dickinson family refer to the paper mills and the motto derives from a ring in John Evans' collection of posy rings. The sword is possibly from Schade's collection, no. 198, Ashmolean Museum AN1927.1856.

Med tiden kom Evans, ifølge professor Valdemar Schmidt, også til at tale glimrende dansk (Schmidt 1918). Schmidt (1836-1925), som var ægyptolog (Friborg 2008), var en af de danskere, Evans mødtes regelmæssigt med resten af livet. Der er ikke bevaret megen korrespondance imellem dem, som kunne fortælle om et mere personligt forhold. Men det fremgår at de besøgte hinanden.¹⁸ Professionelt mødtes de imidlertid med jævne mellemrum som følge af deres fælles interesse for de internationale

arkæologiske kongresser. Der fortsatte med at være mange danske deltagere i kongresserne, især omkring og efter kongressen i København i 1869. Den engelske deltagelse var generelt ikke helt så markant, og efterhånden blev Evans den eneste ledende engelske arkæolog, der deltog konsekvent. Fra dansk side var Valdemar Schmidt hele sit liv aktiv deltagere (Bangert 2008). Der er belæg for, at Evans bidrog væsentligt til arkæologiens udvikling, fordi han vedblev at være så aktiv i dette internationale arbejde (Kaeser 2002; Bangert 2008).

Det kan også være kongresserne, der bragte Evans sammen med Dannemands fra Aastrup. Grevinde Louise Christine, født komtesse Schulin (1815-1884), deltog alene i kongressen i Stockholm i 1872. Senere rejste hun sammen med Evans og hans familie til kongressen i Lissabon, som meget få englændere og danskere deltog i (Lissabon er den eneste kongres Valdemar Schmidt ikke deltog i). På deres tur til Danmark i 1882 boede Evans' på Aastrup. Desværre er der ingen personlige papirer bevaret fra hverken Louise Dannemand eller Aastrup, der kunne fortælle mere om grevindens interesse for arkæologi.¹⁹ Hun var personlig bekendt af Worsaae og havde åbenlyst en central placering i de højere kredse i Danmark. Worsaae og Evans var selvfølgelig også bekendte og ligesom Schmidt og Steenstrup besøgte Worsaae Evans i hans hjem i Hemel Hempstead lidt nord for London. Han skrev hjem om Evans gæstfrihed og rige hjem:

Fra Evans har jeg mangfoldige Hilsener til Dig. Det var en ligesaa behagelig som interessant Tour. ... Jeg fandt den hjerteligste Modtagelse, fik et stort hyggeligt Værelse og den fineste Behandling i det Hele. Det var så hyggeligt og comfortabelt som man vel kunde ønske sig. Middagsmaaltidet i stor Stil var hver Dag Kl. 8 om Aftenen. Han har 7-8 Papirmøller og synes at være en riig Mand. Han har et glimrende Bibliotek og den største comparative Samling af Oldsager fra alle Lande, jeg endnu har seet. Med Undtagen af nogle timer, hvor vi spadserede rask i Omegnen, arbeidede

vi fra Morgen til Aften i hans mærkværdige Museum, hvor jeg fandt saare meget Nyt. Du kan troe, det var en Nydelse for mig. Mrs. Evans var henrykt over dit Brev. De vilde, at vi engang i mere Ro skulle besøge dem. Vi studerede i Aftes til Kl. 12, og i dag maatte Jeg tidlig op, for at komme med Toget.²⁰

Evans-arkivet på Ashmolean Museum og breve andre steder fortæller om de personlige venskaber med flere danskere. Her træder Steenstrup frem fra 1865, med gentagne respektive besøg i de følgende år. Herbst er også til stede ved fælles middage. Andre vidnesbyrd findes i Evans bøger og publikationer. Brevvekslingen med Boye er i den henseende typisk. Mange af hans breve nævner vedlagte artikler og udveksling af bøger. De mange dedikationer kan læses i Evans særtrykssamling. I denne får man også indtryk af hans sproglige kunnen, som omfattede adskillige europæiske sprog. Udover særtrykkene erhvervede Evans mange tidsskrifter. Fra Danmark havde han personligt en komplet samling af 'Aarbøger', 'Annaler', 'Antikvarisk Tidsskrift' og 'Mémoires'. Det fremgår af Oldskriftselskabets fortegnelse over medlemmer og *de Skrifter, der efterhånden sendes Dem*, at Evans var usædvanlig interesseret i selskabets publikationer og modtog langt flere end gennemsnittet. Han fik alle publikationer fra 1861 fremefter, dvs. fra 4 år før han blev medlem. Disse er bevaret i hans personlige indbinding med exlibris (fig. 3).

De tidlige bind før 1861 fik han fra anden side. De blev overtaget fra en tidligere ejer: Frances Mary Richardson Currer. 'Nordiske Oldskrift Selskab' er angivet øverst på ryggen af alle bind. Den danske samling var ikke den eneste tidsskriftrække, Evans købte fra Norden. Evans havde yderligere indbindinger af *Antiquarisk Tidsskrift för Sverige* og *Society of Norwegian Antiquaries Reports*. Alle disse er også i dag i Sackler Library. Deres tidligere ejer bliver meget nærværende, når man åbner et af Oldskriftselskabets bind (1897) og tilfældigt finder et trykt brev: Meddelelsen om professor Steenstrups død.

Steenstrup

Japetus Steenstrup (1813-1897) (fig. 4) er nævnt flere gange allerede som en af Evans' bedste danske kontakter. Steenstrup var internationalt anerkendt naturhistoriker for sin forskning i forplantning, særlig 'generationsvekslen', og korrespondent med Darwin. Han blev medlem af både *Royal Society* og *Geological Society* i London (henholdsvis 1863 og 1879) (Anonym 1898). Selv om Worsaae var i kontakt med britiske forskere siden sin rejse til De britiske Øer i 1846, blev Steenstrup i 1860'erne en central person i Evans' tilknytning til Danmark. Denne personlige kontakt med Steenstrup fik meget kontante resultater.

Det var sandsynligvis gennem Lubbock, at Evans lærte Steenstrup at kende. Lubbock og Evans bliver i dag beskrevet som innovatorer i arkæologisk forskning, idet de med deres baggrund inden for henholdsvis naturvidenskab og numismatik skabte grundlaget for udviklingen af arkæologiens metodelære inden for palæolitisk forskning (Owen 2008). Lubbock, som var nær ven med Evans fra 1855, var primært naturvidenskabeligt interesseret. Han er dog nok mest kendt som Lord Avebury, og som forfatteren af *Pre-historic Times* (Owen 2008; Trigger 2006). Han havde tæt kontakt med bl.a. Darwin, arbejdede med insekter, men var også interesseret i geologi. Det førte naturligt videre til palæontologi og til kontakt med Steenstrup i Danmark. Lubbock var første gang i Danmark sammen med George Busk i 1861 og besøgte ved den lejlighed Steenstrup. De to englændere kom for at studere, Busk *craniologi* og Lubbock de danske køkkenmøddinger, og Steenstrup tog sig tid til at vise dem rundt (Lubbock 1861, 494). Men Lubbock havde også et andet ærinde i Danmark. Han kom for at købe danske oldsager.

Ved det første besøg i Danmark erhvervede Lubbock oldsager, redskaber og knogler til de engelske samlinger (Owen 1999a; 2008). Det er formodentlig et af disse køb, Evans refererede til i slutningen af sit brev til Worsaae i maj 1862 (citeret ovenfor). Lubbock var endnu ikke selv dedikeret samler af oldsa-

Fig. 4. Japetus Steenstrup (1813-1897), professor i zoologi ved Københavns Universitet (foto Det Kongelige Bibliotek).

Japetus Steenstrup (1813-1897), professor of zoology at Copenhagen University (photo The Royal Library).

ger, men det var John Evans, og det var naturligt, at Evans var den drivende kraft bag indkøbene. Som Evans skrev i brevet til Worsaae, var han forhindret i at rejse væk mere end et par dage af gangen. Hvor gerne han end ville til Danmark, måtte han nøjes med breve, litteratur – og de oldsager, han kunne få Lubbock til at tage med til England, og som han fik tilsendt af Steenstrup. Det er allerede kendt, at Steenstrup i 1863 formidlede salget af Boyes samling til Lubbock (Owen 1999b; 2000). Samtidig,

den 26. maj, formidlede Steenstrup imidlertid også salget af en anden samling til Evans:

But now has in the last week a Collector or Amateur of Antiquities in Jutland – who himself collected a great many antiquities from the Stone-Age and from the Bronze-Age – sent their collection to a friend of mine here and set it to his disposal – for 50 guineas. It contains, I think, about 180-200 Stone Implements and many of the best and most rare implements are in series of 5-10 (as the Hammers of different kinds), so that some of them might be changed for other objects, if it might be wished so. But still more: it contains of the characteristic Articles of the Bronze-Age. Thirty pieces and very good pieces; in the collection I saw at least two or three Bronze-Swords (complete, and long) a Bronze Dagger, a Neck or Hair Ring, more knifes and pincers, more (2 or 3) Celts, and I am quite sure, that you, changing some of the doubles of the Stone-Implements for Bronze-Articles, can procure You a collection containing a 40 of the most characteristic Objects from the Bronze-Age. I have begged my friend, that the collection might be to your Disposal to the 5th June, if possible.

... I shall only add, that it is not an easy sake, to get so many Bronze Article and so characteristic – and the Bronze Articles are here in a very high

The former possessor is an 'Amateur' and connoisseur and he wishes, that his collection shall go to scientific men or to public institutions and hence only shall be payd at a very civil price (that is to say: what he has payd himself in collecting the objects) [sic].²¹

At Steenstrups aktive indsats for at sælge de danske oldsager til udlandet var ud over det sædvanlige, angav han selv i et brev til Lubbock fra samme tid. Brevet nævner syv kasser, afsendt til England, fire til Lubbock og tre til Evans, og Steenstrup giver i brevet udtryk for bekymring for de skrøbeligere tingers sikkerhed, hvis de bliver åbnet i tolden. Det fortsætter:

The two Collections together are so great and instructiv, that I think never before so rich a collection has left Denmark, except the one to the Emperor of France, as present from our King, and partly consisting of duplicates from the private Collection of H.M., partly of duplicates from the Museum of Antiquities.

Many very good and very seldom objects are in Your and Mr Evans Collections – but what I think is still much better, they are both very instructiv [sic].²²

Gaven til Frankrig er ikke uvæsentlig i arkæologisk og museumshistorisk sammenhæng (Lundbeck-Culot 1995). Den blev givet i 1861, og er selvfølgelig velkendt i danske museumskredse. For eksempel fortalte C.F. Herbst i et brev til A.H. Schade, at Thomsen er i Paris: *...han overbringer som Present et Udvælg fra Kongens particulaire Samling til Kejser Napoleon.²³* Et kuriøst notat, underskrevet af Herbst, og som nævner samme Schade, ligger i Steenstrups arkiv:

Som Kjøbesum for en Samling Oldsager, tilhørende Hr. Kjøbmand A. H. Schade i Nykøbing p. M., har jeg paa dennes Vegne i dag modtaget at Beløb af 450 Rd., er Fire Hundrede og Halvtredsindstyve Rigsdaler Rigsmynt af Hr. Professor J. Steenstrup.

Kjøbenhavn d. 18 Juni 1863

C.F. Herbst²⁴

Opmærksomheden omkring Schades samling bliver udtalt, når man kigger lidt nærmere på de danske genstande i Evans' samling: Tre genstande i samlingen er mærket med fem-cifrede numre uden andre tegn eller bogstaver. Det er en nummerering, der blandt andet brugtes (indtil 1865) af Museet for de nordiske Oldsager (Nationalmuseet) i København. En konsultation af Nationalmuseets kataloger viste ikke alene, at der var en overensstemmelse med genstandsbetegnelsen – der var altså sandsynlig for, at det var de samme genstande – katalogen viste også, at alle tre genstande var blevet byttet til Købmand A.H. Schade i 1863.

Det logiske spørgsmål er så, hvordan genstande, som har været ejet af Købmand Schade, havner i John Evans' samling i England. I Evans' papirer er der ingen tegn på, at Evans og Schade havde kontakt med hinanden. Forløbet kan kun rekonstrueres, fordi Schade var lige så omhyggelig med at bevare sine breve og optegnelser som Steenstrup, og hans papirer er i dag bevaret i et familiearkiv i Landsarkivet for Nørrejylland.

Schade, Herbst og oldsagssamlinger

August Hagbarth Schade (1836-1918) (fig. 5) interesserede sig for fortidsfolklore (Boberg 1935). Han var samler af oldsager og 'Sjeldenheder', ifølge hans notesbøger i hvert fald fra 1853, da han var 16-17 år gammel. For eksempel sendte han i 1857 som 21-årig en hel samling til Museet for de nordiske Oldsager. Arkivet indeholder gemte avisudklip fra *Berlingske politiske og Avertissements Tidende*, som nævner, hvad museet har modtaget, blandt andet fra ham. Oldsagerne er, ifølge avisens, »foræret af Handelsbejtent A H Schade fra Mors« og »repræsentative for hans store samling«, som er en »interesse i arv fra hans Farfader Provst Schade fra Mors«. Det fremgår også, at en anden del af samlingen blev sendt til Flensborg.

Det var muligvis på grund af sin oldsagssamling, at Schade blev bekendt med den næsten 20 år ældre Christian Frederik Herbst (1818-1911) (fig. 6), som

Fig. 5. A.H. Schade som ung. Han samlede allerede oldsager som 16-17årig og sendte sin første samling til Museet for de nordiske Oldsager 5 år senere i 1857. Den samling, John Evans købte, blev indsamlet 1857-63 (foto Morslands Hist. Museum, jr. nr. P. 2118).

A.H. Schade as a young man. At the age of 16-17 he was already a collector of antiquities, and five years later, in 1857, he sent his first collection to the Museum of Northern Antiquities. The collection bought by Evans was compiled in the years 1857-63 (photo Morslands Hist. Museum, file no. P. 2118).

arbejdede på Museet for de nordiske Oldsager fra 1843. En anden mulighed var deres fælles interesse, også bevidnet i korrespondancen, for pengesedler og mønter.

Der er 52 breve i familiearkivet fra brevvekslingen mellem Schade og Herbst. Det første er fra 1858, det sidste fra 1882. Den omfattede korrespondance blev gradvist mere personlig og indeholder kommentarer til karrieremuligheder og ægteskabsindgåelse for begge mænd. Der fortælles om børnefødsler, og sørgeligt nok, også om dødsfald, da to af Herbsts børn døde.

Fig. 6. C.F. Herbst (1818-1911). Inspektør på Museet for de nordiske Oldsager i København (foto Det Kongelige Bibliotek).

C.F. Herbst (1818-1911). Curator at the Museum of Northern Antiquities, Copenhagen (photo The Royal Library).

Tilsyneladende har Herbst ikke bevaret sine breve fra Schade. Herbst roste meget Schades indsats som samler, for det var samlerne, der hjalp museet lokalt med at skabe interesse for oldsager. Af korrespondancen fremgår også, at det ganske rigtigt var Schades samling, der blev solgt til John Evans. Denne handel belyser så mange aspekter af oldgranskernes holdninger til det at samle, bytte og handle med oldsager i 1860'erne, at den er værd at følge detailleret.

I begyndelsen af 1863 må Schade have haft økonomiske problemer, som han ville afhjælpe ved at sælge sin samling. Han henvendte sig til Herbst, som bl.a. svarede den 7. april:

Et beder jeg Dem imidlertid at være overbevist om, og det er, at jeg efter bedste Evne skal søge at staae Dem bi i denne Sag, og ligeledes kan jeg trøstig forvisse Dem om, at Conferentsraad Thomsen og Museet, skjøndt dette riktig nok, som De bemærker, raader over faa Pengemidler, vil gjøre sit Bedste for at hjælpe ved Realiseringen af Deres Samling.

Schade skulle omgående sende samlingen til København med et katalog og en salgs-fuldmagt til Herbst, for:

Herovre er de bedste Liebhavere, nemlig Kongen, Museet og en heel Række Privatsamlere, og kan den ikke sælges under Eet, hvilket vel er det Bedste men maaske vil falde vanskeligt, kan den, naar man bærer sig klogt ad, ogsaa udstykkes med Held. Museet kan da ogsaa see, hvilke Stkr. der er det om at gjøre at faae, og det kan da enten kjøbe dem eller – hvis det forekommer mig hensigtsmæssigere – tilbytte sig dem mod Dubletter, der med Fordeel kunne sælges til andre Lysthavende. Derved vil da Deres Trang til at lade Museet faae godt af Deres Samling – en Følelse som unægtelig er meget smuk og fortjener al mulig paaskjønnelse fra Museets Side – kunne forsones.

De kan i det Hele være vis paa, at jeg, ved at realisere Samlingen, skal holde mig det dobbelte Formaal strængt for Øie: at handle overensstemmende med Deres Følelser og Ønsker og at udbyde Samlingen til saa højt et Beløb som muligt. At De har vægret Dem ved at indlade Dem med den Kjøber, der har meldt sig, gjorde De klogt i; jeg kjender Vedkommede og veed, at han kun vil kjøbe Samlingen paa Speculation!²⁵

Samlingen nåede frem til København den 20. april, hvorefter Herbst takkede for modtagelsen.²⁶ Han fortalte desuden, at den store urne var gået i stykker men nu var limet, og at et par bronzesager måtte sammenloddes. Han ville prøve, efter at bytte nogle stykker med museet, at få Kongen til at købe hele samlingen – »dog dette er usikkert«. Det viste sig at

være svært at skaffe en køber, der ville give 500 Rd for samlingen, så Herbst skrev den 3. juni (dvs. efter Steenstrups brev til Evans fra den 26. maj, citeret ovenfor), at man måtte forsøge i udlandet.²⁷ På det tidspunkt havde Evans svaret Steenstrup. Allerede den 30. maj skrev han:

I am very much obliged for your kind letter of the 26th inst and the offer which it contains. Judging from your description of the collection I think it must be a very characteristic one, and though the amount is rather more than I had intended to spend, it is a pity to miss so desirable an opportunity. – I shall therefore be much obliged if you will purchase it for me. – I will arrange with Mr Lubbock whom I hope to see this afternoon about remitting the money to you.

...

I need not say how much I appreciate your kindness in taking so much trouble on my behalf and that I shall be still more obliged if you are able to carry out your suggestion of exchanging some of the duplicates which can best be spared for other objects – I should however like to keep the collection of the stone implements as extensive as possible as far as variation of form are concerned, as I take a great interest in the antiquities of that class.

Det siger lidt om Evans' karakter og niveau som samler, at han besluttede sig nærmest på dagen, han fik tilbuddet. Brevet forsætter i øvrigt med et indblik i Evans' internationale arkæologiske aktiviteter (nævnt ovenfor):

I am just starting for a couple of days at Abbeville with Mr Prestwich and Mr Lubbock to investigate still further the authenticity of the human jaw found at Moulin Quignon.²⁸

Det er også værd at bemærke, hvad Evans prioriterede ved samlingens sammensætning. Udover samlingens generelle *instructiv* karakter, fremhævet af Steenstrup, var Evans interesseret i så mange

typer stenredskaber som muligt. Hvilket selvfølgelig ikke er overraskende med et kendskab til Evans' interesser. Det ses her, hvordan han målrettet arbejdede på at opbygge den bredest mulige samling.

Herbst foreslog altså at omrokere lidt, som han skrev til Schade i brevet af 3. juni. Museet udtog, hvad det ønskede at beholde, mod at give Schade:

... en Række Dubletter af Bronze Oldsager, hvilket det godt kan undvære, samt 50 Rd. – Samlingen, der derved er blevet omdannet saaledes at den passer for en Liebhaver i England bliver da solgt dertil for 450 Rd, og saaledes faar De de 500 Rd.

Der er nu indløbet Svar fra England – ikke til Museet men til en tredie Mand her i Byen – og Sagen er afgjort og saa vidt fremmet at jeg haaber om 8 à 10 Dage at kunne sende Dem Pengene. Jeg har skyndet paa saa meget jeg kunde, da jeg formoder, at De havde Brug for Pengene i Terminen ... At Sagerne gaar til England, skal De ikke græmme Dem over, thi Alt det Bedste bliver her.

Conf. Thomsen beder Dem meget hilset ...

Det er korrekt, at Herbst skyndede på: Fra Steenstrups brev til England og til svaret blev skrevet til Schade, gik der seks dage. Det kunne næppe gøres hurtigere med post i dag. Evans handlede prompte, og på den baggrund er det måske lidt ubilligt, at han ikke fik de bedste oldsager. Det er også påfaldende – set med nutidens øjne – at hverken Herbst eller Steenstrup, begge museumsprofessionelle, havde problemer med, at samlingen gik til udlandet. I datiden var det imidlertid ikke usædvanligt. Schade var den eneste, der havde skrupler; men det fremgår ikke, at han havde dem af forskningsmæssige grunde.

Imidlertid kan Herbst skrive til Schade den 12. juni, at alt er i orden, at det ikke har været nogen ulejlighed, og derudover at:

Museet er De heller ikke nogen Tak skyldig, thi det har i tidligere Tid ofte modtaget betydelige Tjenester af

Fig. 7. De sidste sider i Schades 'Fortegnelse over Oldsager i A.H. Schades Værge. Begyndt i Februar 1858'. Til højre har Herbst tilføjet en liste over de 42 numre, som museet udtog i bytte for 76 stykker af dets egne dubletter (foto Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg).

The last pages of Schade's 'Record of Antiquities in the custody of A.H. Schade. Started February 1858'. To the right Herbst has added a list of the 42 nos kept by the museum in exchange for 76 of their own duplicates (photo Regional Archive of North Jutland, Viborg).

Dem, og om det end ved denne Lejlighed har hjulpet til at gjøre Deres Samling afsætteligere, saa har det i mine Øine faaet fuldstændigt Vederlag for hvad det har givet i de fortræffelige Oldsager, det har udsøgt sig af Deres Samling. Det er altsaa i det Høieste kun Museets velvillige Sindelag, der kan være Tale om, men dette kan De jo paa Grund af de mange tidlige Tjenester, De har viist det, med fuld Føie gjøre Fordring paa.²⁹

Den 18. juni skriver Herbst, at kasserne er sendt til England, og i et efterfølgende brev fra den 13. juli fremtræder den omhyggelige museumsprofessionelle:

Overensstemmende med mit tidligere Løfte sender jeg Dem herved Fortegnelsen over Deres Oldsag-Samling, der nylig solgtes. Bag i Fortegnelsen har jeg, i den Tanke at det ville interessere Dem, optegnet No. paa de Stks. i Deres Samling, som Museet har udtaget [fig. 7] (jf. Bekjentgørelsen i Berlingske Tidende No. 174 under Sendelse 160), og jeg har dertil føjet en kort Opsummering af det Vederlag. Museet har givet derfor. – Hvorledes Kjøberen af Oldsagerne, Englænderen Mr Evans, har været fornøiet med Handelen har jeg endnu ikke erfaret, men jeg haaber at han vil være tilfreds.³⁰

Evans var tilfreds med samlingen, i et brev fra den 7. august glæder han sig over de fint forarbejdede flinteredskaber og den repræsentative serie:

I received the collection of Danish antiquities yesterday and hasten to thank you for all the trouble you have bestowed upon it for me. Thanks to the admirable packing every article arrived quite uninjured and as I unpacked these I felt almost shamed of having imposed such a task upon you – I am very much pleased with the collection to which the objects you have so kindly added give an additional value – Some of the lance heads and knives are marvellous works of skill & beautifully preserved – The number of perforated axes in the collection is also very striking – and the [lot] of bronze antiquities gives a good series of characteristic specimens. Altogether a capital collection and I consider myself very fortunate in possessing it and am very much obliged to you for having [been] the means of procuring it for me. I see that most of the articles have a number upon them [fig. 8] from which I suppose it probable that their former owner had a catalogue of them – If this was the case I should much like to have it as it is a pity not to preserve the names of the places where the different objects were found – I intend having a cabinet expressly for this collection so as to keep all the Danish antiquities together.³¹

Evans fortsatte med at spørge om dateringen af urerne, er de virkelig stenalder, eller er de snarere fra bronzealderen? Evans' praksis med den meget omhyggelige dokumentation af sin samling fremgår tydeligt. Det fremgår mindre tydeligt, hvilket svar han fik på sin forespørgsel. Der er ingen breve fra 1864 i nogen af arkiverne. Men der er en meget kortfattet liste på engelsk i Steenstrups arkiv, der angiver genstande i en kasse 'A' og 'B' (fig. 9).

Fig. 8. En økse med Schades nummer bevaret. Disse numre overbeviste Evans, om at der måtte være skrevet en katalog over samlingen (foto Ashmolean Museum). 3:4.

Axe showing a preserved Schade number. This numbering convinced Evans of the existence of a collection catalogue (photo Ashmolean Museum). 3:4.

For eksempel angiver listen: 30-35.- 6 different knives of bronze /Bronze-Knife/, eller: 37-38.-2 Pinchers of bronze /Pincerter, Tænger/ uden angivelse af provenienser.³² Der er ingen bevaret kopi af pakkelisten i Evans' arkiv, men da den indeholder instruktioner om udpakning, må den være medsendt.

To uger tidligere, den 20. september, havde Herbst fået nyheder fra Schade og svarede:

Hvad der dernæst glæder mig var den Efterretning, De sendte mig, at de er begyndt at samle paa Oldsager igen! Det er saadant det skal være, og det viser, at Deres Kjærlighed til vore Fortidsminder er ægte. At De vil faae Dem en smuk Samling igjen, betivler jeg ikke; thi det synes jo, som om Danmark er uudtømmelig paa Oldsager, og De kjender jo det gamle Ordsprog, som siger at alle gode Gange ere tre. Den tredje Samling vil vist blive den bedste!³³

<u>The box No.</u>	<u>contains:</u>
<u>A</u>	
<u>1-3.</u>	3 urns of clay / Lururner, 15, 13½ and 7½ inches high, belonging to the bronze age. -
<u>4-9.</u>	6 vessels of clay / Skorstej, from 9½ to 12 inches high, belonging to the iron age. -
<u>B.</u>	
<u>10.</u>	12 beads of amber / Røgasperler, from the stone age. -
<u>C.</u>	
<u>11.</u>	A bronze-sword with bronze-hilt; Bronzesværd med Bronzechast. -
<u>12-13.</u>	2 bronze-swords with tongue-handled / Græddhænde. -
<u>14.</u>	A bronze-sword with handle for the hilt; which, after the impressions in the hilt-blade, seem to have been of horn. -
<u>15.</u>	A little pommel / Hoved, Knopf for the hilt of a sword of bronze. -
<u>16.</u>	A bronze-dagger / Bronzedolk, with point for the hilt / Græddspid. -
<u>17-19.</u>	3 Brothabs of bronze; two of them with a cavity at the upper end for the hiltend. -
<u>20-22.</u>	3 "Cats" of bronze; two of them with ears / Øreer. -
<u>23.</u>	A thin, turned ring for the hair / Haarring af bronze. -
<u>24.</u>	A winding spiralformed ornament of bronze / Spiral-Smykket, turned spirally at one of the ends, but incomplete. -
<u>25-26.</u>	2 armlets of bronze. -
<u>27-28.</u>	2 round ornaments for the shield, with protruding points of bronze / Testeklit. -
<u>29.</u>	An ornamental fragment of a bronze-diadem, fibulae. -
<u>30-35.</u>	6 different knives of bronze / Bronze-Kniv. -
<u>36.</u>	A barbed arrow-head of bronze / Pilspids. -
<u>37-38.</u>	2 Pinses of bronze / Pineller, Tanger. -
<u>39.</u>	A bronze-sword with eye / Synder med Øje, brakat. -
<u>40-42.</u>	3 awls of bronze / Stole. -
<u>43-47.</u>	5 hair-pins of bronze / Haarnål, with heads of different forms. -
<u>48.</u>	A flat bronze-button / Knap, furnished with a little eye. -
<u>49-50.</u>	2 Double-buttons of bronze / Dobbeltknapper. -
<u>51-52.</u>	2 double-buttons of bronze, with protruding points. -
<u>53.</u>	A bar-button of bronze / Trængknap. -
	(Different bronze fragments, useful to chemical analysis. -)
	<u>No. 11-53</u> belonging to the bronze age. -
<u>54-57.</u>	4 lance-heads of iron; one of them with basket-shaped / skålformet. -
<u>58-59.</u>	2 bronze-clasps / Bronzelag for sword-sheath / Sværtslæder. -
<u>60.</u>	A bronze-trace for the end of a sword-sheath / Dræpte til en Sværtskede. -
<u>61.</u>	A shuttle-shaped sharpening-stone / skålformet Stein. -
<u>62-63.</u>	Fragments of a shield of wood / Træskild, and of a wooden lance-shaft / Træsveft; both found in the Glæsle-mose i Fånen and prepared / re-contructed / with alum. -
	<u>No. 54-63</u> are belonging to the first iron-age. -
	<u>N.B.</u> The bands, fastened round the great urns with lime, ³³ can be taken off with hot water. In order to give them more strength during the transport.

Fig. 9. Pakkelisten i Steenstrups arkiv over 63 genstande med angivelse af deres type, materiale og arkæologiske alder. Til sidst er tilføjet instruktioner om udpakning af urnerne (Det Kongelige Bibliotek).

The packing list in Steenstrup's archive of 63 objects with information of their type, material and archaeological age as well as instructions for unpacking the urns (The Royal Library).

Igen fremtræder Schades holdning som domineret af private motiver. Prestigen ved at have en fin samling synes at spille en rolle. Det har, ikke unaturligt, sikkert også betydning for Schade at blive nævnt som donor til Museet for de nordiske Oldsager, hvilket bekraeftes af avisnotitserne, der er bevaret blandt hans papirer. Samme brev indeholder også en mere personlig kommentar, hvor Herbst glæder sig over at Schade har ægteskabsplaner. Herbst slutter med at diskutere de nyeste mosefund.

Evans kommer til Danmark

Efter september 1863 er der, som nævnt, tavshed i kilderne. Først i 1865 skete der noget i sagen igen. Evans planlagde et besøg i Danmark og skrev i den anledning til Steenstrup den 21. juni, at han ville ankomme den 4. eller 5. juli og glædede sig til at se både Steenstrup, oldsager og køkkenmøddinger. Han glædede sig også til – endelig – som man tydeligt fornemmer bag den høflige engelske formulering – at få den katalog, han var sikker på eksisterede:

– In the collection of antiquities which you were so kind as to purchase for me most of the objects have some distinguishing mark or number [fig. 8] apparently referring to a catalogue, which I have not got – If you can without much trouble provide this catalogue for me I should be extremely obliged.³⁴

Steenstrup har bevaret kladden til sit svar fra den 24. juni:

As to the marks or numbers on your antiquities, procured here some years ago, I can only tell you, that they do not refer to any special catalogue of great interest, but to different catalogues or lists generally indicating only the person, who sent the object the former possessors, but my friend Mr Herbst and I we shall send for those lists, in order that we could give you some remarks about the objects – the greatest number of them are, you remember from the northern part of Jutland.

*I hope that you, some three years ago received a short list containing our remarks about the bronze-objects in your collection?*³⁵

Steenstrup har altså kun sendt en rudimentær katalog, ‘remarks’, som han skriver. Denne er ydermere kun over bronzerne, på trods af at Evans tydeligt har forklaret, at han er meget interesseret i stensagerne. Hvilket jo også turde være indlysende for Steenstrup, som havde kendskab til Evans’ forskning.

Det er også en ændring, at Herbst nu nævnes ved navn over for Evans. Hvorfor Steenstrup så omhyggeligt omgik eksistensen af Schades katalog bliver mere klart i et brev fra Herbst til Schade en ugestid efter, den 4. juli:

Da den englænder, som for et Par Aar siden kjøbte Deres Samling af Oldsager, i overmorgen kommer her til Byen og da han indstændigts har bedet om saavidt muligt at at erhøde Optegning om Findestederne til de enkelte Stykker, stiller jeg den Anmodning til Dem godhedsfuldt at laane mig Deres Catalog over Samlingen paa nogle Dage. Englænderen (Mr. Evans) skal naturligvis ikke faae Catalogen at see! – jeg vil selv gjøre nogle korte Uddrag af den om Findestederne, og især om Oldsagerne ere fundne i Høie, i Moser eller på fri Mark; men Navne paa Personer meddeler jeg ikke og han maa selvfølgelig ikke faae Nys om, at Museet forlods utdag stykker af Samlingen og foretog

Bytninger med den. – Da han formodentlig kun bliver faa Dage, beder jeg Dem, hvis De vil opfylde min Anmodning, snarest muligt sende mig Catalogen; – jeg indestaar Dem for den og for at De snarest skal faae den tilbage igjen. –

Lad mig med det samme vide hvorledes De har det og hvorledes det gaar med Deres Samling. Hvad mig angaar, da gaar jeg i nogen Spænding efter at erfare, hvorledes det vil gaae med Ansættelsen af Directeur ved de forskellige Samlinger; men det sker vel ikke saa snart. Midlertidigt er jeg overlæsset med Forretninger, især paa Grund af, at jeg i Foraaret blev udnævnt til Secretair i Oldskrift-Selskabet, hvor der er overordentligt Meget at tage vare. –

...

*P.S./ Siig mig, er De bleven Consul eller ei? Eller søger De derom?*³⁶

Herbst var altså ikke stolt over den byttehandel, han organiserede, og han betragtede åbenbart ikke ‘englænderen’ Evans som en samarbejdspartner i oldforskning. Det blev snarere antydet, at han er ‘speculant’, for at bruge Herbsts formulering i det tidlige brev til Schade. Det virker påfaldende, at Evans, boende i England, skulle omgås med så megen forsigtighed. Evans kunne næppe betragtes som en potentiel konkurrent, selv om der var mange engelske opkøb af danske oldsager. Herbst lovede dog en liste, og det ser ud til, den vil blive bedre end pakkelisten (se ovenfor, fig. 9). Til hans undskyldning kunne gælde, at hverken han eller Steenstrup på dette tidspunkt formodentlig har mødt Evans personligt. Til gengæld har jo både Steenstrup, Worsaae og Boye pr. brev diskuteret stenalderens deling med Evans og udvekslet videnskabelige publikationer. De har ikke været i tvivl om Evans’ kapacitet som forsker.

Nogle måneder senere er det Herbst, der kommer til at skrive Evans ind i Oldskriftselskabets protokol. På det tidspunkt burde han have en bedre forståelse for, at Evans’ vedholdende interesse i en katalog er videnskabelig. Det er ikke overraskende, med kendskab til Evans’ arbejde, at han prioriterer

<p>The Danish antiquities sold to Mr. J. Evans in the year 1863.</p>	
Nr. 11. (knife of bronze), found in a hill, parish Hvidbjerg, Isle of Mors (North-Jutland):	
- 12-14. (knife, pincer and axe of bronze), f. in a hill, same parish.	
J-15. (stone-axe), f. in a turfmoor, same parish.	
J-25. (sword of bronze), f. in stone-chambers together with burnt bones, in a hill - parish Sølleberg, Isle of Mors.	
J-26-27. (2 stone axes or hammers), f. in a hill, Lundby parish, Mors. Have in many years been used of an old peasant as candlesticks! ..	
J-35-36 (2 flint axes) f. in the "Grod"-hill, Skagstrup parish, Thristed Amt (jurisdiction).	
J-61-62 (needle and head of a dagger of bronze), f. in an iron age, in a tumulus near Væggerup, N. Jutland.	
- 96-98. (knife, needle and arrow-head of bronze), f. together in a hill, Thristed near Thorup, Thristed Amt.	
- 101. (iron of clay), f. in the "Meld"-hill, near Randrup, Øster- jydinge parish, Thristed Amt.	
- 104, 106-7. (iron of clay, from the iron-age), f. together in a hill near Tappenberg, Østerjydinge parish, Thristed Amt.	
J-130-132. (dagger, grindstone and chipping-stone), ploughed up on the "Horup"-fan, Isle of Mors.	
J-152. (flint dagger), f. in the "Søsæg"-hill, Søsæg heath, Drag- strup parish, Mors.	
- 155-156 (spur heads of shield) f. in the "Bjørregårds" turfmoor. Væggerup parish, Mors.	
J-172. (heads of ambar), f. in the "Læl"-hill, Skallarp parish, Mors.	
J-198. (sword of bronze), f. in the "Star"-hill, Villarslejup parish Thristed Amt.	
- 206. (2 bracelet of bronze), f. in a hill near Knæs, - know-	

Fig. 10. Eneste liste bevaret i Evans' Arkiv (foto Ashmolean Museum).

The only preserved list in the Evans Archive (photo Ashmolean Museum).

at skaffe en katalog så højt. Han får den imidlertid ikke. Som Herbst skriver til Schade den 10. juli:

...Jeg modtog [Catalogen] i Løverdags Morgen og gjorde strax et kort Uddrag paa Engelsk af de i den staaende Bemærkninger om Findestederne, men saaledes at intet Persons-navn blev nævnt, og allerede

samme Dags Eftermiddag gav jeg det til Mr. Evans, som er her endnu.³⁷

Ashmolean Museum har faktisk en liste over genstande i Evans' arkiv (JE/B/4/01): *The Danish Antiquities sold to Mr. J. Evans in the year 1863* (fig. 10). Listen, på lidt over en side, kan kun beskrives som

et kort uddrag, hvis man vil være venlig. 18 udvalgte numre giver oplysninger om 32 genstande, hvilket selvfølgelig er i totalt misforhold til samlingen, misvisende og også meget tæt på at være afvisende. Der kan være grunde til, at det ikke har passet Herbst særlig godt at skulle lave selv denne stærkt forkortede udgave. Der var travlt, for Evans var ikke den eneste udenlandske forsker i København:

*Foruden Mr. Evans er her i denne Tid baade en norsk og svensk Antiquar, nemlig Professor Säve fra Upsala og Lektor Rygh fra Christiania, og da d'Her. naturligvis næsten dagligt ønske at færdes i Museet tager det ikke saa liden Tid op at hjælpe dem.*³⁷

Det er et scenario fra museumsarbejde, som nutiden kan genkende. Men Herbst havde også andre problemer, han fortsatte:

Hvad den fremtidige Besættelse af Directeur-Posten ved Museet angaaer, som De spørger om, da har jeg ikke den mindste Ide om, hvorledes det vil gaae dermed. Jeg har ganske vist i 17 Aar været øverst ansat ved Museet efter Conf. Thomsen, har haft alle de vigtige Forretninger derved, saasom Correspondancen og Indregistreringen, og har end bestyret Museet de talrige Gange, Conf. Thomsen var fraværende paa Udenlandsreiser; men om jeg end saaledes har god Grund til at vente at blive Directeur ved Museet, saa er dette dog langtfra sikkert, og jeg ved som sagt Intet om, hvad man kan faae i Sinde i den Retning. –³⁷

Det kunne lyde, som om Herbst havde en fornemmelse af, at det ikke ville blive ham, der skulle have posten. Det blev som bekendt Worsaae, mens Herbst i 1865 blev inspektør i Møntsamlingen, som han havde arbejdet for i årevis. Han fortsatte imidlertid også som inspektør i Oldsagssamlingen og fortsatte sin kontakt med Evans. Året efter kunne han tilsende Evans' medlemsdiplom fra Oldskriftselskabet, og han benyttede samtidigt lejligheden til at forhøre sig, om Evans kunne finde en køber til

ÅR	DANMARK	SVERIGE	NORGE
1865	X		
1870	X	X	X
1874	X	X	
1882	X	X	
1886		X	
1889	X	X	X
1895	X	X	X

Tabel 1. Evans' syv rejser i Skandinavien.

Evans' seven journeys to Scandinavia.

Herbsts møntsamling.³⁸ Som inspektør i møntsamlingen var han nødt til at sælge og kendte selvfølgelig Evans' interesser i den sammenhæng. Den blev dog ikke solgt i England,³⁹ men i årene fremover var der hilsener til Herbst i Evans' breve til Danmark; ligesom de mødtes, når Evans var i Danmark (tabel 1). I 1885 efterfulgte Herbst Worsaae som direktør ved dennes død (Thomsen 1923).

Holdninger til samlinger

Som nævnt filk Evans kun de meget kortfattede lister over oldsagerne i den samling, han erhvervede. Konsekvensen er den dag i dag, at mange registreringer af genstande fra hans samling kun angiver 'Danmark'. Det kan virkelig undre, at Herbst ikke følte en forpligtelse til at videregive den – endog meget omhyggelige – information, han vidste eksisterede, både om Schades oldsager og om dem, der kom fra museet. Evans havde jo været indforstået med, at samlingen blev ændret med bytter. Det må være, fordi Herbst følte en større forpligtelse over for Schade. Schades holdning må have været, at han ikke ville have viden om samlingen ud. Da han frit gav oplysninger til Museet, må han have opfattet Evans som noget andet end en forsker, der samlede

Fig. 11. Bronzealder-pincet (AN1927.1783) fra Svenningshøj, med de tre bukler og zirater. Den lille genstand beviser sin historie i tre samlinger: Oversiden har Ashmolean nummeret forneden, den anden side Nationalmuseets nummer 10563. Indeni er der en Evans mærkat fremstillet til denne samling og til mindre genstande. Normalt er Evans' mærkater håndskrevne og med en blå bort (se fig. 2). 1:1.

Bronze Age tweezers (AN1927.1783) from Svenningshøj, with 3 knobs and ornaments. This small item testifies to its history in three collections: The upper has the Ashmolean number at the end, the other side features the National Museum number 10563. Inside is an Evans label made for this collection and other smaller artefacts. Normally Evans' labels are handwritten and have a blue border (see fig. 2). 1:1.

af videnskabelige grunde. Hvorfor han havde den holdning til Evans er ikke forklaret. En anden grund kunne være, at Herbst ikke vil have noget kendskab ud om Museets bytte. Igen er dette ikke helt logisk, med mindre han havde dårlig samvittighed, fordi museet havde forholdt Evans de bedste stykker. Udbetalingen til Schade på 50 Rd skulle vel ikke være penibel, eftersom Schade havde gjort Museet så mange tjenester. Det kan også virke lidt omsonst at skjule byttet, når nogle af genstandene var mærkede med museumsnumre. Måske har Evans også noteret, at numrene kunne passe, mens han var i København, og anet sammenhængen eller endog fået en forklaring. I hvert fald efterspurgte han tilsyneladende ikke sagen yderligere ved sine senere besøg i Danmark.

Herbst kan derfor siges i nogen grad at have fået ret. Det er først nu, mere end 140 år efter Evans' forgæves forsøg, at informationerne fra Schades oprindelige katalog, og fra Nationalmuseets katalog, kan indføres i registrene på Ashmolean Museum, og måske også andre steder, der i dag har oldsager fra Evans' samling. For eksempel kan Ashmolean AN1927.1783: *Bronze Age tweezers, Denmark, Marked 10563*, der i pakkelisten (fig. 9) var nr. 37 eller nr. 38, nu blive til: *En pincette udmærket vel bevaret med 3 Knapper paa hver Side og med Zirater [fig. 11]. Disse Sager ere f. af Gaardmand Thomas Overgaard i Sennels, i en enligt liggende Gravhøj, Svenningshøj kaldet, paa denne Byes Mark omtr: ¾ Miil fra Thisted. I denne Høi f. flere Gravurner af Leer, som stode i et med Steen omsat Rum, der var dækket med en flad Sten. Urnerne vare saa fortærede at de ved berorelsen faldt sammen. Saavidt det kunne skjønnes indeholdt de blot brændte been paa to nær, hvori disse sager laa. Overført fra Thisted Amtshus.* Hvilket er teksten fra 1849 for nr. 10563 (fig. 11), som er en af tre genstande fra Svenningshøj, i Nationalmuseets Fortegnelse over de til Museet komne Oldsager 1848-1852. 5841-12865. De andre to er en bronzekniv og en -nål (nr. 10562 og 10564). Det kan tilføjes, at Herbst ikke gjorde livet lettere for sine efterkommere. Museumsinspektører i både England og Danmark har gennem årene prøvet at stedfæste de danske genstande fra Evans' samling, hvad deres efterladte notater i museumsarkiverne er vidnesbyrd om.

I betragtning af den diskutable prioritering, Herbst tilsyneladende foretog over for Evans, er det interessant, at Herbsts holdning til privatsamlere og deres samarbejde med museerne kom tydeligt til udtryk i senere korrespondance med Schade. I 1868 var den gal igen for Schade, og denne gang foreslog Herbst,⁴⁰ at han skulle henvende sig direkte til Konfr. Leth ang salg af Deres samling. Hvis Leth bød for lidt, skulle Schade sige, at han sendte den til København for at faa den solgt til en af de mange fremmede Antiquarer, der kommer til København til den Antiquariske Congres. Schade burde også sælge

for *saa høi en Sum Penge som De kan faae* til de rige: Det var kun rimeligt, at disse betalte for, hvad der for dem var en modedille.⁴¹ Herbst havde klart et meget realistisk forhold til antikvitetshandel. Det blev ikke mindre realistisk med årene. Den 23. maj 1872 skrev han til Schade:

*At De solgte Deres Samling *saa fordeelagtigt, fornøier* mig; men hvorfor vil De nu aldeles ophøre at samle paany? De har dog nu erfaret, hvorledes Deres Samler-Virksomhed Tid efter anden har indbragt Dem smaa samlede Summer, uden at De har havt følelige Udgifter, og kunde ikke en fremtidig Samlen være en Kilde til Fornøielse for Dem selv og en fordeelagtig Maade, hvorpaa De kunde sætte Penge paa Rente for Deres Børn? – Dette naturligvis kun et Spørgsmaal jeg gjør Dem og ikke et Raad jeg giver.* –⁴²

Denne holdning hos Herbst skal dog ses på baggrund af, at han betragtede Schade som Museets forpost på Mors, og at Schade vedblev med at indsende både oldsager og omhyggelige fundsoplysninger til museet (breve fra 1872, 1873 og 1881). For eksempel var Herbst i 1873 helt på linie med Evans:

*Naturligvis vil Værdien af disse to Stykker voxe betydeligt ved en Beretning om, hvorledes og i hvilken Forbindelse de ere fundne, og Museet takker dem derfor ogsaa paa det forbindligste for Deres Løfte om at ville søge at skaffe det en slig Beretning.*⁴³

I modsætning til Schade klarede Evans at samle hele livet uden nogen form for økonomiske problemer. Udover at glæde sig over den, havde Evans et klart formål med samlingen. Dette fremgår især af hans ønske om mange typer stensager og af hans fokus på informationer om genstandene. Evans så ikke kun på den enkelte genstandstype, men lagde vægt på fundomstændighederne, for at se dem i større sammenhænge. Det niveau, Evans' komparative samling er på, fremgår af Worsaae's beskrivelse (citeret ovenfor): *Den største ... jeg endnu har seet.*²⁰ Han brugte

den interaktivt i sin forskning og byttede bestandigt, vel at mærke både for at hans egen, men også for at andres samlinger kunne blive bedre. Worsaae fik da også *endeel Oldsager til vor comparative Samling*.^{20,44}

Af samme årsag lavede Evans aldrig en komplet katalog (Evans 1964, 29). For ham var samlingen organisk. Katalogen har det været en opgave for senere tids museer at udarbejde, men det er ikke uoverkommeligt. Selv om samlingerne er omfattende, var Evans – når det var muligt – lige så omhyggelig som Schade med at registrere oplysninger. En forskel på de to ligger snarere i, at Evans lod information og genstand følges.

Efterskrift

Sir John Evans Centenary Project

I disse år er Oxford Universitets museum for arkæologi og kunst: The Ashmolean Museum, i gang med et større forskningsprojekt, der drejer sig om John Evans. Ashmolean har i dag ikke alene en stor del af Evans' oldsagssamling (c. 10.000 katalognumre); museet har også hans private arkiv, hans omfattende møntsamling og andre samlinger, som f.eks. en samling af fingerringe. I *Sackler Library*, det tidligere *Ashmolean Library*, står en stor del af Evans' bogssamling. Den er i dag en del af universitetets forskningssamling, og der er mange danske bøger imellem. Den inkluderer også 110 bind, som Evans fik lavet, med hans samling af særtryk inden for forhistorisk arkæologi og numismatik.

Projektet har den øre at have modtaget Dronning Margrethes protektion.

Et af projektets hovedformål er at fremstille en samlet elektronisk registrant over Evans' samlinger og breve. Registranten vil som forskningsressource inden for Evans' interesseområder kunne belyse arkæologiens udvikling som videnskabelig disciplin fra midten af det 19. århundrede. Det er ikke alment kendt, men Evans var internationalt centralt placeret i denne udvikling og bidrog afgørende. Det er

dermed også et af projektets formål at fortælle om Evans' rolle.

Der er allerede nogen information på projektets hjemmeside <http://johnevans.ashmolean.museum>, som er under opbygning. Efterhånden, som de bliver færdige, vil projektets databaser med breve og samlinger blive tilgængelige her, og sitet vil forhåbentlig blive en inspirerende forskningsressource.

Da projektet startede, var det velkendt, at især dansk arkæologisk forskning spillede en fremtrædende rolle i denne periode (Daniel 1975; Trigger 1989) Arkæologiens betydning for national selv-forståelse er også vel belyst af Stine Wiell (Wiell 1996; 1997; 1999). Alligevel er betydningen af denne rolle stadig under uddybelse (Trigger 2006; Rowley-Conwy 2007). Det nye er derfor ikke så meget, at danskerne spillede en rolle, snarere hvordan denne rolle helt konkret udformede sig, – hvilke personer og handlinger der indgik. Som alle større projekter har arbejdet udviklet sig i flere og andre retninger end oprindeligt forudset og medført uventede oplysninger. En af projektets 'opdagelser' er beskrevet i denne artikel.

Projektet forløb fra 2003 til 2008. En publikation om John Evans, redigeret af Arthur MacGregor, udkom 31. maj 2008, og indeholder bl.a. en artikel af forfatteren: *Evans, Scandinavia, and international exchange networks*. En oversigt over Evans' arkiv kan ses på *Access to Archives*: <http://www.a2a.org.uk/>

Noter

1. Forfatteren takker Nationalmuseet, Danmarks Oldtid, og Antikvarisk Topografisk Arkiv for den hjælp, jeg har fået i min søgen efter *Evansiana*. Jeg takker også for værdifulde kommentarer fra artiklens to referees.
2. Betegnelsen 'palæolitisk' tilskrives Lubbock og blev først lanceret nogle år senere i J. Lubbock: *Pre-historic Times* (1865).
3. 2. juni 1859.
4. M. Boucher de Perthes: *Antiquités Celtiques et Anté-diluviennes, Mémoire sur l'industrie primitive et les Arts à leur origine*, 1849, i *Archaeological Tracts* Vol. I, Sackler Library: Evans 1, 3. Om Worsaae se Jensen 2007, 209-10 (pers. medd. Peter Pentz).
5. Følgende arkiver er benyttet: Evans Archive, Ashmolean Museum, Department of Antiquities, for registrant se <http://www.a2a.org.uk/> – Nationalmuseet, Danmarks Middelalder og Renæssance: Antikvarisk Topografisk Arkiv. – Det Kongelige Biblioteks brevsamling. – Rigsarkivet. – Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg. – Edinburgh University Library.
6. Boye til Evans, 4 July 1862, Evans Archive JE/B/1/5.
7. Evans til Boye, 25 July 1862, Nationalmuseet, Ant. Top. Ark., Kasse II 117.
8. Lubbock til Steenstrup, 16 Sept og 24 Oct 1862, Det Kongelige Bibliotek NKS 3460.4°. – Boyes artikler er bevaret i Evans' samling af særtryk, i *Archaeological Tracts* Vol. IV (Sackler Library: Evans 23, 12-4. Bindet består hovedsageligt af danske artikler).
9. Fremsat i en artikel fra oktober året før (Lubbock 1861).
10. Worsaae til Evans, 22 March 1862, Evans Archive JE/B/1/1.
11. Evans' foredrag i *the Society of Antiquaries* 16. maj 1861, der blev publiceret (Evans 1863).
12. Evans til Worsaae, 20 May 1862, Nationalmuseet, Ant. Top. Ark., Kasse III, 81.
13. Evans til Steenstrup, 21 March 1863, Det Kongelige Bibliotek NKS 3464. 4°.
14. Evans til Lyell, 25 & 26 May, 18 June 1863, Edinburgh University Library, Lyell 1/126-9, 1/1212-3. Yderligere Evans Archive JE/B/1/2. Se også f.eks. Evans, J., 1943, 116-22 og Evans, J., 1949, 115-25.
15. Evans til Steenstrup, 21 March 1863, Det Kongelige Bibliotek NKS 3460.4°.
16. Evans til Boye, 16 Dec 1865, Nationalmuseet, Ant. Top. Ark., Kasse II 117.
17. Ashmolean Museum, Heberden Coin Room Archive MS. 24.
18. Schmidt til Evans, 27 June 1882, Evans Archive JE/B/1/21.
19. Pers. medd. fra Bente Trane, Hvalsø Lokalarkiv, som har gennemgået materialet fra Aastrup.
20. Worsaae til Jacobine Worsaae, 10. marts 1880, Rigsarkivet, Privatarkiver 6535.
21. Steenstrup til Evans, 26 May 1863, Evans Archive JE/B/1/2.
22. Steenstrup til Lubbock, udkast, udat. 1863, Det Kongelige Bibliotek NKS 3460.4°.
23. Herbst til Schade, 2. dec. 1861, Landsarkivet, Viborg, PR 1907, pakke 4.

24. Herbst til Steenstrup, 18. juni 1863, Det Kongelige Bibliotek NKS 3460.4°.
25. Herbst til Schade, 7. april 1863, Landsarkivet, Viborg, PR 1907, pakke 4.
26. Herbst til Schade, 20. april 1863, Landsarkivet, Viborg, PR 1907, pakke 4.
27. Herbst til Schade, 3. juni 1863, Landsarkivet, Viborg, PR 1907, pakke 4.
28. Evans til Steenstrup, 30 May 1863, Det Kongelige Bibliotek NKS 3460.4°.
29. Herbst til Schade, 12. juni 1863, Landsarkivet, Viborg, PR 1907, pakke 4.
30. Herbst til Schade, 18. juni 1863, Landsarkivet, Viborg, PR 1907, pakke 4.
31. Evans til Steenstrup, 7 August 1863, Det Kongelige Bibliotek NKS 3460.4°.
32. Dog nævnes med numrene 62-63 sidst i listen to trægenstande at være fundet i Allesø mose (Viemosen): *Fragments of a shield of wood /:Træskjold:/ and of a wooden lance-shaft /:Landseskraft:/; both found in the Allesoe-moss in Fünen and prepared /:recently./ with alum.*
– Her får vi yderligere at vide, at de to trægenstande er konserveret med alum, en metode der tilskrives Herbst som udviklet i efteråret 1859 netop med henblik på Allesø-fundet, og disse er derfor nogle af de allerførste trægenstande, der er præpareret med denne metode (Brinch Madsen *et al.* 2001). De to genstande genkendes også sidst i Herbst's notat i Schades katalog (fig. 7) sammen med fire lancespidser, to sværdskedebeslag og en dupsko af bronze, alle fra den ældre jernalder og fundet ved Allesø (nr. 54-60, fig. 9). Alle ni genstande nævnes tillige med proveniens i NM's bytteprotokol for juni 1863, hvor skjoldbrættet er u. nr. og trælanseskafet har nr. 18748. Trægenstandene donerede Evans blandt flere i 1867 til British Museum, hvor de stadig findes med reg. nos 1867,0711.6 og 1867,0711.5 angivet til at være fundet i Allesø, Vimose. Jeg takker Jan Holme Andersen for at gøre mig opmærksom på alum-konserveringen.
33. Herbst til Schade, 20. sept. 1863, Landsarkivet, Viborg, PR 1907, pakke 4.
34. Evans til Steenstrup, 21 June 1863, Det Kongelige Bibliotek NKS 3460.4°.
35. Steenstrup til Evans, udkast, 24 June 1863, Det Kongelige Bibliotek NKS 3460.4°.
36. Herbst til Schade, 4. juli 1865, Landsarkivet, Viborg, PR 1907, pakke 4.
37. Herbst til Schade, 10. juli 1865, Landsarkivet, Viborg, PR 1907, pakke 4.
38. Herbst til Evans, 2 March 1866, Evans Archive JE/B/1/5.
39. Pers. medd. Jørgen Steen Jensen, som jeg takker for hjælpen med Evans' numismatiske kontakt til Danmark. Ligeledes: Biografisk litteratur om Herbst er indtil nu beskeden, men hans virke kan blive mere belyst fremover. I denne sammenhæng kan nævnes, at Evans' samling af pengesedler, nu i Bodleian Library, Oxford, indbefatter nordiske sedler annoteret med Herbsts hånd.
40. Herbst til Schade, 15. juni 1868, Landsarkivet, Viborg, PR 1907, pakke 4.
41. Herbst til Schade, 28. febr. 1869, Landsarkivet, Viborg, PR 1907, pakke 4.
42. Herbst til Schade, 23. maj 1872, Landsarkivet, Viborg, PR 1907, pakke 4.
43. Herbst til Schade, 25. febr. 1873, Landsarkivet, Viborg, PR 1907, pakke 4.
44. I 1880 er der i den Komparative Samling indført fra John Evans: O.A. II 48-55. – VI.a113. – VII.f23.

Litteratur

- Anonym 1898. Anniversary Address of the President: Johannes Japetus Smith Steenstrup. *Quarterly Journal of the Geological Society*, 54, liv.
- Bangert, S. 2008. Evans, Scandinavia, and International Exchange Networks. In A. MacGregor (ed.): *Sir John Evans 1823-1908. Antiquity, Commerce and Natural Science in the Age of Darwin*, s. 231-56. Oxford, Ashmolean Museum.
- Boberg, I. M. 1935. Folkesagn fra Thy og Mors i Svend Grundtvigs Samlinger. *Historisk Årbog for Thisted amt*, s. 33-64.
- Bowden, M. 1991. *The Life and Archaeological work of Lieutenant General Augustus Henry Lane Fox DCL, FRS, FSA*. Cambridge.
- Briggs, C. S. 2005. C.C. Rafn, J.J.A. Worsaae, archaeology, history and Danish national identity in the Schleswig-Holstein Question. *Bulletin of the History of Archaeology* 15(2), s. 4-25.
- Brinch Madsen, H., I. Meyer & T. B. Jakobsen 2001. Conservation of Waterlogged Wood: An Obsolete Method. In A. Oddy & S. Smith (eds): *Past Practise – Future Prospects*. The British Museum Occasional Paper 145, s. 33-38. London, British Museum Press.
- Caygill, M. & J. Cherry (ed.) 1997. *A. W. Franks. Nineteenth-century Collecting and the British Museum*. London, British Museum Press.

- Daniel, G. 1975. *A hundred and fifty years of archaeology*. London, Duckworth.
- Evans, John 1860. On the flint implements in undisturbed beds of gravel, sand and clay. *Archaeologia* XXXVIII, s. 280-307.
- 1863. Flint implements in the drift; being an account of their discovery on the Continent and in England. *Archaeologia* XXXIX, s. 57-84.
 - 1869. Man and his earliest known works (Part III), in *Some accounts of the Blackmore Museum*, s. 87-103. London, Bell & Dudley.
- Evans, Joan 1943. *Time and Chance. The Story of Arthur Evans and his forebears*. London, Longmans, Green and Co.
- 1949. Ninety Years Ago. *Antiquity* XXIII (91), s. 115-25.
 - 1955. *The Endless Webb*. John Dickinson & Co. Ltd 1804-1954. London, Jonathan Cape.
 - 1964. *Prelude and Fugue*. London, London Museum Press.
- Foote, Y. 2004. Evans, Sir John (1823-1908), in *Oxford Dictionary of National Biography*. Oxford, OUP.
- Friborg, J. & M. Jørgensen 2008. Tidernes Morgen – På sporet af kulturens kilder i det gamle Mellemøsten. *Meddelelser fra Ny Carlsberg Glyptotek* Ny serie nr. 10.
- Jensen, I. & J. S. Jensen 1988. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab breve 1825-1864. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1987, s. 211-73.
- Jensen, J. 2007. Et arkæologisk Vikingetog. *J.J.A. Worsaaes rejse til England, Skotland og Irland 1846-47*. København, Nationalmuseet.
- Kaeser, M.-A. 2002. On the international roots of prehistory. *Antiquity, Special Issue: Ancestral Archives: Explorations in the History of Archaeology* 76(291), s. 170-7.
- Kaniari, A. 2008. John Evans' sketches from the human antiquity controversy: Epistemological proxies in the making. In A. MacGregor (ed.): *Sir John Evans 1823-1908. Antiquity, Commerce and Natural Science in the Age of Darwin*, s. 257-80. Oxford, Ashmolean Museum.
- Lubbock, J. 1861. The Kjökkemöddings; recent geologicoo-archaeological researches in Denmark. *The Natural History Review*, 1, New Series, s. 489-504.
- 1865. *Pre-historic Times, as Illustrated by Ancient Remains, and the Manners and Customs of Modern Savages*. London, Williams and Norgate.
- Lundbeck-Culot, K. 1995. Arkæologisk diplomati. *Skalk* 1995:6, s. 20-7.
- MacGregor, A. (ed.) 2008. *Sir John Evans 1823-1908. Antiquity, Commerce and Natural Science in the Age of Darwin*. Oxford, Ashmolean Museum.
- Murray, T. (ed.) 1999. *Encyclopedia of Archaeology. The Great Archaeologists*. Santa Barbara, ABC-Clio.
- Owen, J. 1999a. The Collections of Sir John Lubbock, The First Lord Avebury (1834-1913): 'An Open Book' *Journal of Material Culture*, (4), s. 283-302.
- 1999b. International forskning i Nationalmuseets arkiver. *Nyt fra Nationalmuseet*, 82, s. 30-1.
 - 2000. *The Collecting Activities of Sir John Lubbock (1834-1913)*.
 - 2008. A Significant Friendship: John Evans, John Lubbock and a Darwinian World Order. In A. MacGregor (ed.): *Sir John Evans 1823-1908. Antiquity, Commerce and Natural Science in the Age of Darwin*, s. 206-29. Oxford, Ashmolean Museum.
- Rowley-Conwy, P. 2007. *From Genesis to Prehistory. The Archaeological Three Age System and its Contested Reception in Denmark, Britain, and Ireland*. Oxford, OUP.
- Schlanger, N. 2002. Ancestral Archives: Explorations in the History of Archaeology [Introduction]. *Antiquity* 76 (291), s. 127-31.
- Schmidt, V. (1918). Evans, Sir John. I *Salmonsens Konversations Leksikon*, bind 7, s. 599, red. C. Blangstrup. København, J. H. Schultz Forlagsboghandel.
- Sebire, H. (ed.) 2007. *From Antiquary to Archaeologist: Frederick Corbin of Lukis of Guernsey*. Cambridge, Cambridge Scholars Press.
- Thomsen, T. 1923. Herbst, Christian Frederik, i *Dansk Biografisk Haandleksikon*, bind 2, s. 79, red. S. Dahl & P. Engelstoft. København, Gyldendalske Boghandel.
- Trigger, B. G. 1989. *A History of Archaeological Thought*. Cambridge, CUP.
- 2006. *A History of Archaeological Thought*, Cambridge, CUP.
- White, M. 2001. Out of Abbeville: Sir John Evans, Palaeolithic patriarch and handaxe pioneer. In S. Milliken & J. Cook (eds): *A Very Remote Period Indeed. Papers on the Palaeolithic presented to Derek Roe*, s. 242-8. Oxford, Oxbow.
- Wiell, S. 1996. A letter from Line: the Flensburg antiquities and the Danish Prussian/Austrian war of 1864. *Antiquity* 70 (270), s. 913-20.
- 1997. 4. Internationale Antropologi- og Arkæologikongres i København 1869 bag kulissen. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1996, s. 113-48.
 - 1999. The Congress of Anthropology and Archaeology in Copenhagen 1869 – behind the stage. *Antiquity* 73 (279), s. 136-42.
- Wilkins, J. 1961. Worsaae and British Antiquities. *Antiquity* XXXV, s. 214-20.

An English Antiquary in Denmark:

Sir John Evans (1823-1908) and his Danish colleagues

Sir John Evans, a foreign member of the Royal Society of Northern Antiquaries, is less well known in Denmark. He was, however, in close contact with Danish scholars concerning his particular interests: prehistoric implements and the antiquity of man.

Evans, a Herefordshire paper miller and Victorian polymath, is the author of numerous articles and three semi-nal monographs: on ancient British coinage, on the stone implements, and on the bronze implements of Britain. Eventually he was elected member of numerous learned societies, and gained high office in most. From 1859 Evans was central in decisive publication ascertaining the antiquity of man, based upon the finds in France and England of Palaeolithic implements.

It was no coincidence Evans achieved this central position. He was deeply engaged in research centred on the stone implements, to the extent that he was a competent flint napper, and earned the nickname 'Flint Evans'. An important tool for his research was his comprehensive personal collection, eventually of international renown. Evans was keenly interested in how the Palaeolithic finds related to the 3-age system and his close contact with Danish scholars originates from mutual interests in this issue. Furthermore, recent research (MacGregor 2008) shows how Evans was an inspirational force behind major publications in the field, such as Lyell's *Antiquity of Man* from 1863, and Lubbock's *Pre-historic Times* from 1865.

Two events apparently triggered the collaboration with Danish scholars: Evans' first publication of Palaeolithic finds (Evans 1860), and the issue of the division of the Stone Age – lively debated in Denmark between the professors Worsaae and Steenstrup. Arguably Evans acquired Danish in order to follow this debate. Two letters (written in English) exchanged by Worsaae and Evans in 1862 are published at full length for the first time in the article. They illustrate clearly the thoughts and ideas exchanged at this early stage of prehistoric research.

These and other letters elucidate Evans' position. Considering Triggers description of trends within archaeological thought (Trigger 2006) it can be argued that Evans achieved combining not only French-British Palaeolithic

research with the Scandinavian 3-age system but also managed to unite his training in the humanities with the emerging naturalist disciplines, to provide a sound foundation for archaeological methodology (Bangert 2008).

The collaboration with Danish scholars extended further than theories: Steenstrup, especially, was instrumental in major purchases of Danish antiquities by the British. Steenstrup, although eventually proven wrong in his opposition to the division of the Stone Age, was highly respected in Britain for his zoological research, and at the time a key figure in the naturalist world, with contacts to the group around Darwin, to which i.a. Lubbock belonged.

Evans collected prehistoric artefacts purposefully to prove scientific points, and referred often to his collection when debating antiquarian issues. He was keenly interested in Danish artefacts, as were his colleagues. In 1863, a sale was brokered by Steenstrup to Evans. A collection was sold for 50 guineas and consisted of stone and bronze implements. Although Evans repeatedly requested a catalogue, he never got one and the precise composition and origins of the collection has remained unknown. However, Evans' purchase comprised items from the Museum of Northern Antiquities (since 1892: the National Museum) in Copenhagen. Coincidentally these were exchanged with a merchant, later consul, A.H. Schade in 1863.

Research into the well-preserved personal archive of Schade (*Landsarkivet for Nørrejylland*, PR 1907) revealed not only that he was the owner of the collection sold to Evans, but also that he specifically requested, for unknown reasons, that Evans be kept ignorant, not only of his identity, but also of context information of the artefacts. The reasons for this do not appear in the correspondence. It clearly appears, however, that Schade had stout support from a curator at the Museum of Northern Antiquities, C.F. Herbst. Herbst made the necessary contacts for the sale. He also, through the exchange with the museum, changed the collection towards the direction of Evans' interests. As a bonus this enabled the museum to keep the best bronzes; seemingly Schade was concerned that these would leave the country. The secrecy, adopted towards Evans, was not the general attitude of either Dane. In other situations they

are both clear about the importance of contextual information. Such was their success, however, that only now – 140 years after Evans repeatedly requested further information about his acquisition – can these objects, presently largely in the Ashmolean Museum, be reunited with information about their find spot and circumstances. As a result former provenances denoting only ‘Denmark’ can eventually be changed to detailed contexts.

This article represents research conducted as part of the Sir John Evans Centenary Project at the Ashmolean Museum. The project is honoured by the patronage of HM Queen Margrethe and investigates i.a. the intellectual network of John Evans. Please see <http://johnevans.ashmolean.museum> for further information.

English revision by Kenny Macrae

Susanne Bangert
Næstved Museum
Ringstedgade 4
DK-4700 Næstved

sb@naestved-museum.dk
susanne.bangert@gmail.com

Formerly
The Sir John Evans Centenary Project
Department of Antiquities
Ashmolean Museum, Oxford University
Oxford OX1 2PH
United Kingdom